Inhoudsopgave OVER HET MAKEN VAN BAGGER EN SPONTURF

OVER HET MAKEN VAN BAGGER EN SPONTURF IN LAGE VEENEN EN VAN BAGGER EN LANGE- OF STEEKTURF IN HOOGE VEENEN IN DE PROVINCIE GRONINGEN....1
I. Het maken van bagger turf in de lage veenen....1
II. Het maken van sponturf in lage veenen....15
III. Het maken van baggerturf in hooge veenen....16
A. Volledig ontwikkelde hooge veenen....16
B. Gedeeltelijk ontwikkelde hooge veenen....17
IV. Het maken van lange of steekturf in hooge veenen....19

OVER HET MAKEN VAN BAGGER EN SPONTURF IN LAGE VEENEN EN VAN BAGGER EN LANGE- OF STEEKTURF IN HOOGE VEENEN IN DE PROVINCIE GRONINGEN.

DOOR **Dr. G. A. VENEMA** 1).

I. Het maken van bagger turf in de lage veenen.

Des najaars in October en November steekt men van de veenwallen streepen veengrond loodregt naar beneden af en laat het veen in de veen- of baggerput of in het water vallen.
Veenput of baggerput noemt men het deel van den vroegeren veengrond, dat reeds verbaggerd is. (fig. 1).

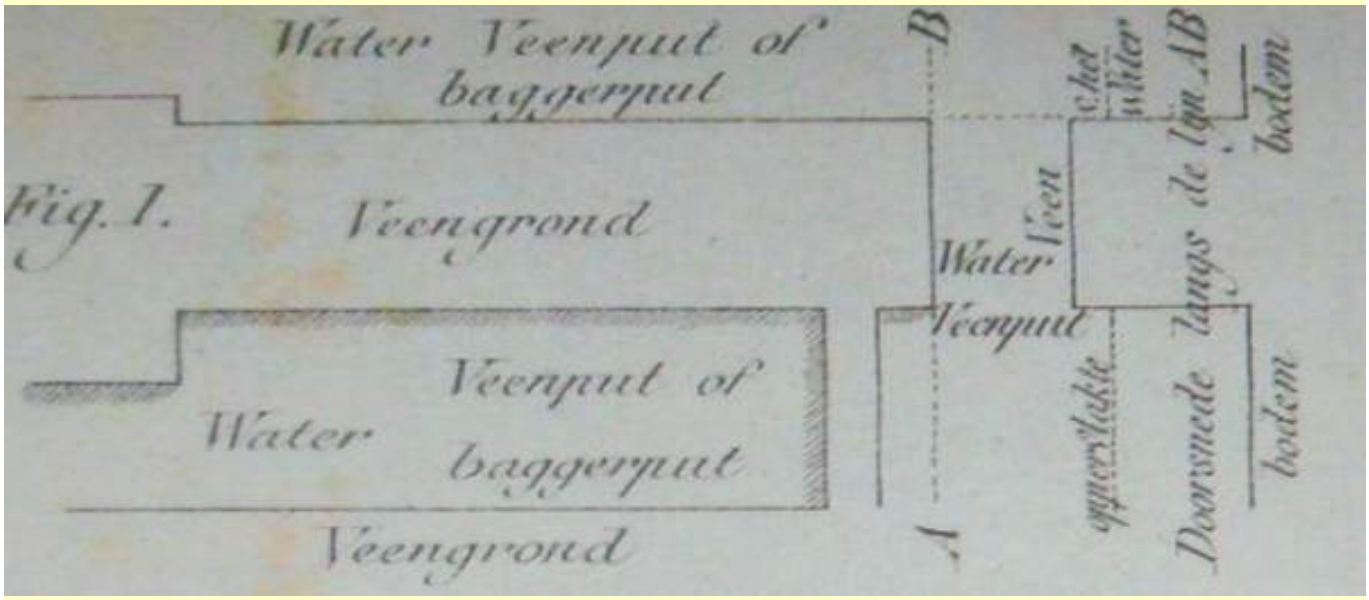

Dit afgestoken veen valt op den bodem en verliest, door de golfbeweging dooreen gewoeld, zijn lichte bestanddeelen. Men verkrijgt van die veenspecie turf van grooter specifiek gewicht, dan wanneer men ze fabriceert van het des voor jaars boven water afgegraven en onder water met den trekbeugel naar boven gebracht veen.
Is er, zooals in den regel het geval is, hout (kienhout) in of op den ondergrond, waarvan de wortels in den regel in den grond onder het veen zijn geworteld, dan laat men dat hout door arbeiders opruimen, die hiervoor alleen het hout als loon ontvangen.
Voor het afsteken van het veen boven water gebruikt men een gewonen *ijzeren schop* (fig. 2); voor het afsteken *onder* water een *houten slatschop* (fig. 3), die beter daarvoor geschikt is, dan een die van ijzer is vervaardigd.

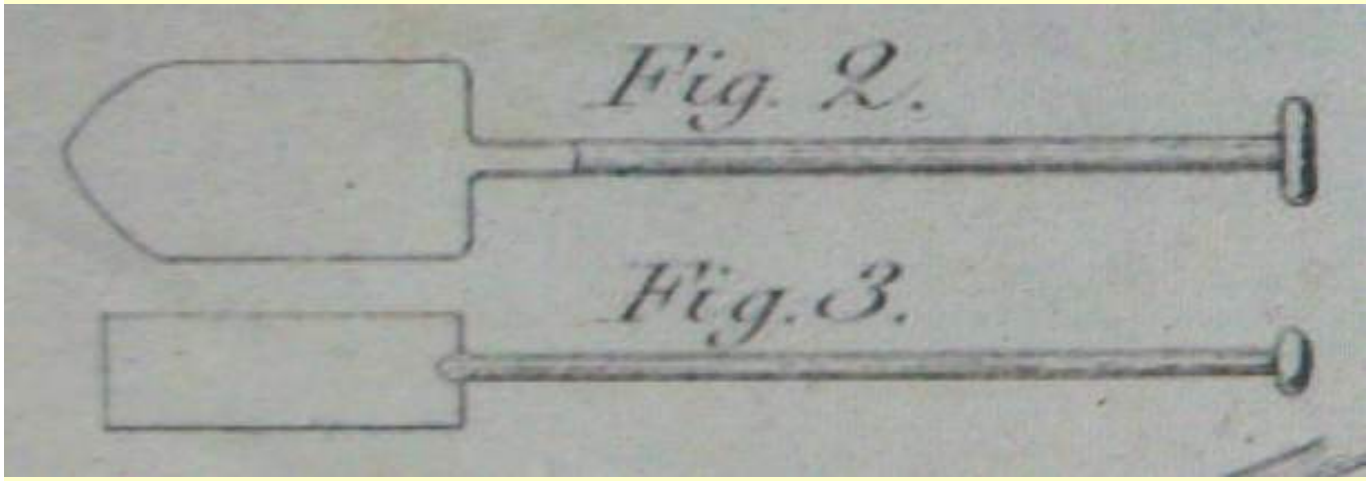

Des voorjaars, te beginnen in de eerste week van April, maar

1) De redactie heeft vermeend dit in de nagelaten papieren van wijlen Dr. G. A. Venema gevonden stuk, hetgeen op verzoek van de Koninklijke Akademie van Landbouw te Stockholm door den schrijver vervaardigd is, in het Tijdschrift te mogen opnemen, dewijl over de turffabriekatie in ons land weinig of niets in druk is verschenen.

[322] hoe koud het ook moge wezen, voor den 10 April, en te eindigen vóór den 10 Juni, omdat men onzeker is of na dien tijd de bagger droog wordt, — neemt het *baggeren* een aanvang dat is, dan wordt de veenspecie, door den *leikbeugel* (fig. 4), boven water gehaald en in een *baggerpraam* of *baggerbak* geworpen.
De *leikbeugel* (fig. 4) heeft in de breedte ab een doorsnede van 44 centimeter, in de hoogte cd van 37 centimeter. Het *net* is van *hennipgazen* van 3 millimeter doorsnede vervaardigd. Het bestaat uit 3 draads dubbel getwijnd garen. De mazen hebben een zijde van 10 millimeter. Wordt het *vaste veen* onder water weggehaald, en niet vooraf in de baggerput geworpen, dan gebruikt men een *trekbeugel*, die kleiner omtrek dan de leikbeugel heeft, en bij welke de zijden der mazen van het net veel grooter dan bij de *leikbeugel* zijn.

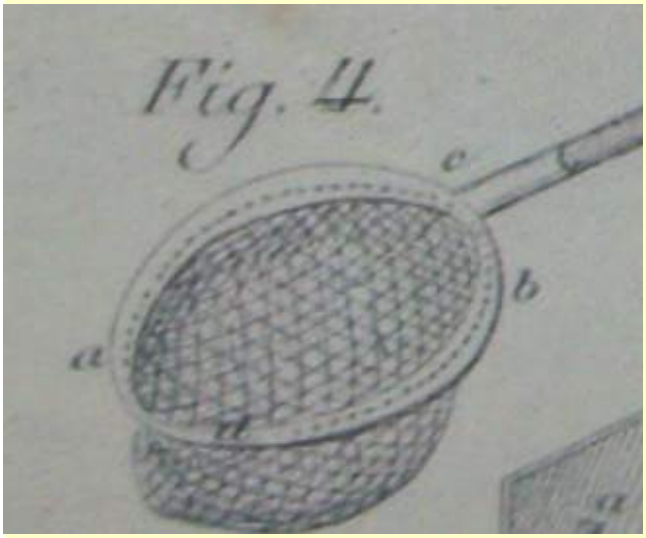

De veenspecie moet met water tot een brij worden vermengd. *Graaft* men het veen, of trekt men het met den *trekbeugel* van het vaste veen onder water op, of wordt het des najaars in de veenput geworpen veen door de *leikbeugel* in de baggerpraam of in de baggerbak geworpen, in elk geval wordt er water bijgedaan. Hiertoe maakt men gebruik of van een *emmer met steel* (fig. 5), of van de bussel-schop (fig. 8). Is er hout in de veenspecie, dan wordt dit er uitgenomen.
Een *baggerpraam* (scheepje) heeft een inhoud van 6 of 7 cubieke meter.

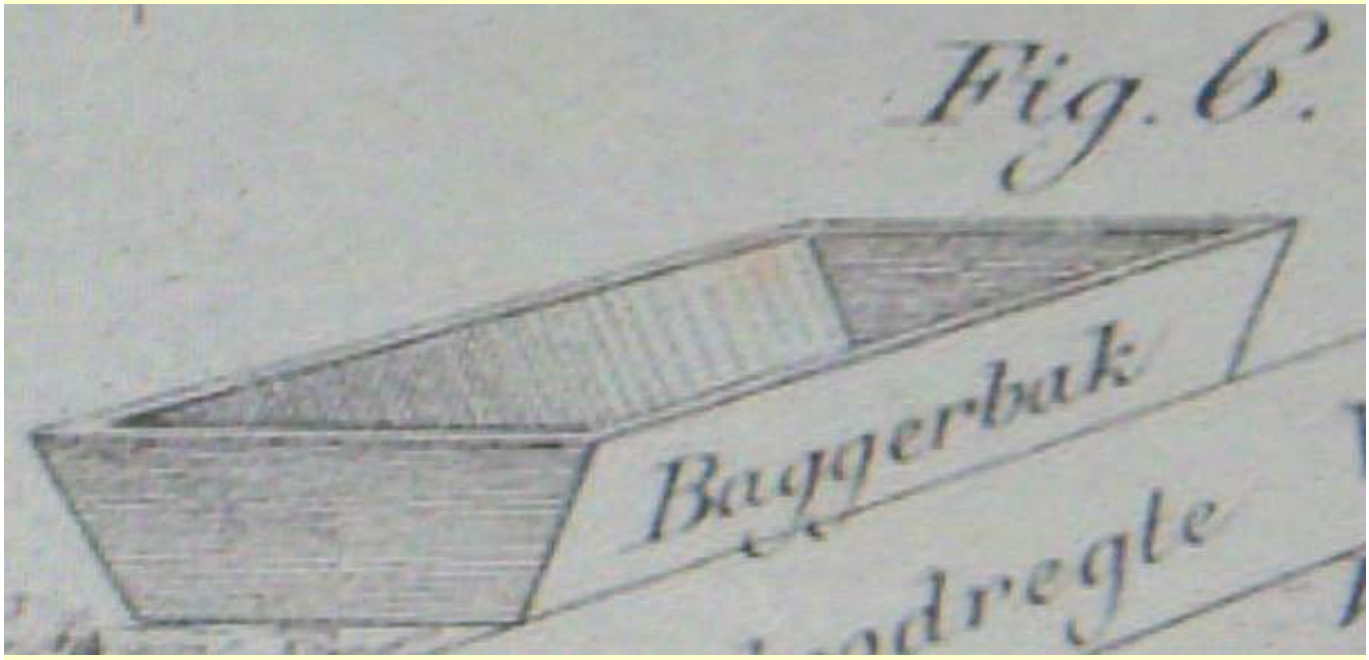

Een *baggerbak* is ongeveer 2,8 meter lang en breed en 0,3 meter diep. Aan de zijde naar de baggerput, staat de wand loodrecht, naar de zijde van het spreiveld, waarop de veenbrij geworpen wordt, schuins (fig. 6).
Is de *praam* of *baggerbak* met veenspecie gevuld, dan wordt deze specie met water vermengd, doormiddel van de *klouw* (fi. 7), waarvan de tanden van ijzer, de steel van hout is vervaardigd, zeer fijn verdeeld en dooreen gewerkt en met de voeten getreden.

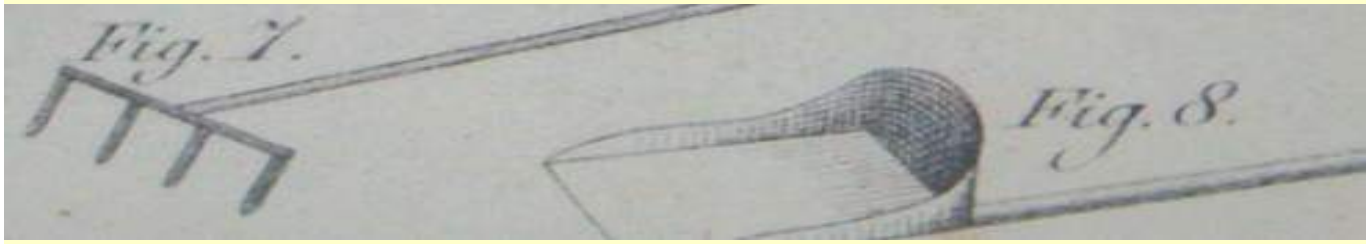

Is de veenspecie alzoo fijn verdeeld, dan wordt eerst het veld, waarop zij zal worden geworpen, dun met rasschen (juncus conglomeratus) of met *kort riet* (Arundo phragmites) bespreid, ten einde te voorkomen dat de veenbrij zich bij het droogen met den grond vereenigt. Daarna wordt de veenbrij, door middel van de *busselschop* (fig. 8), die geheel van hout is vervaardigd, op *den wal* geworpen, ter breedte van ongeveer 6 meter en overal ter dikte van 33½ centimeter, als men in het voorjaar met het baggeren begint, van 27 centimeter als het in het begin van Juni is, omdat men dan minder zeker is dat dikkere turf droog zal worden. Aan de kanten van de veensprei geeft men een helling van 45—60° door ze met de achterzijde van een ijzeren *schop* vlak te slaan.
[323] De baggerbak wordt, als tegen haar de veensprei tot 6 meter breedte en tot 33½ centimeter dikte is gebracht, telkens verplaatst.
Voor het onderzoek of de veensprei over een dikte van 33½ centimeter den wal bedekt, heeft men een stok, waarin terzijde een daaruitstekend ijzertje is geslagen, dat van het ondervlak van den stok 33½ centimeter is verwijderd. Deze afmeting wordt *dagpeil* genoemd.
Als men de veenspecie met de *busselschop* uit de baggerbak of baggerraam op den wal werpt, dan is het moeielijk die *specie* of *sprei*, zooals de veenboer zegt, voor 6 meter breedte, die men gewoonlijk voor de breedte, tot welke de sprei den wal moet bedekken aanneemt, weg te werpen. Om de sprei die breedte te geven, gebruikt men den *overhaler* (fig. 10) die geheel uit hout is vervaardigd. Men plaatst zich achter de veensprei en trekt de specie naar zich toe of met lange laarzen om de beenen, die de baggermaker in den regel draagt, neemt hij in de veensprei plaats, om de specie door middel van den *overhaler* overal een gelijke dikte te geven.
Het houten bord A B is benedenwaarts met een scherpen hoek die niet veel van een rechten afwijkt, aan de houten steel verbonden. Een gebogen stok, liefst van eikenhout, is bij a en b aan het bord, bij c aan den steel bevestigd, ten einde het bord A B te beletten zich om het einde van de steel heen en weder te bewegen, waardoor de verbinding bij d spoedig zou worden verbroken.

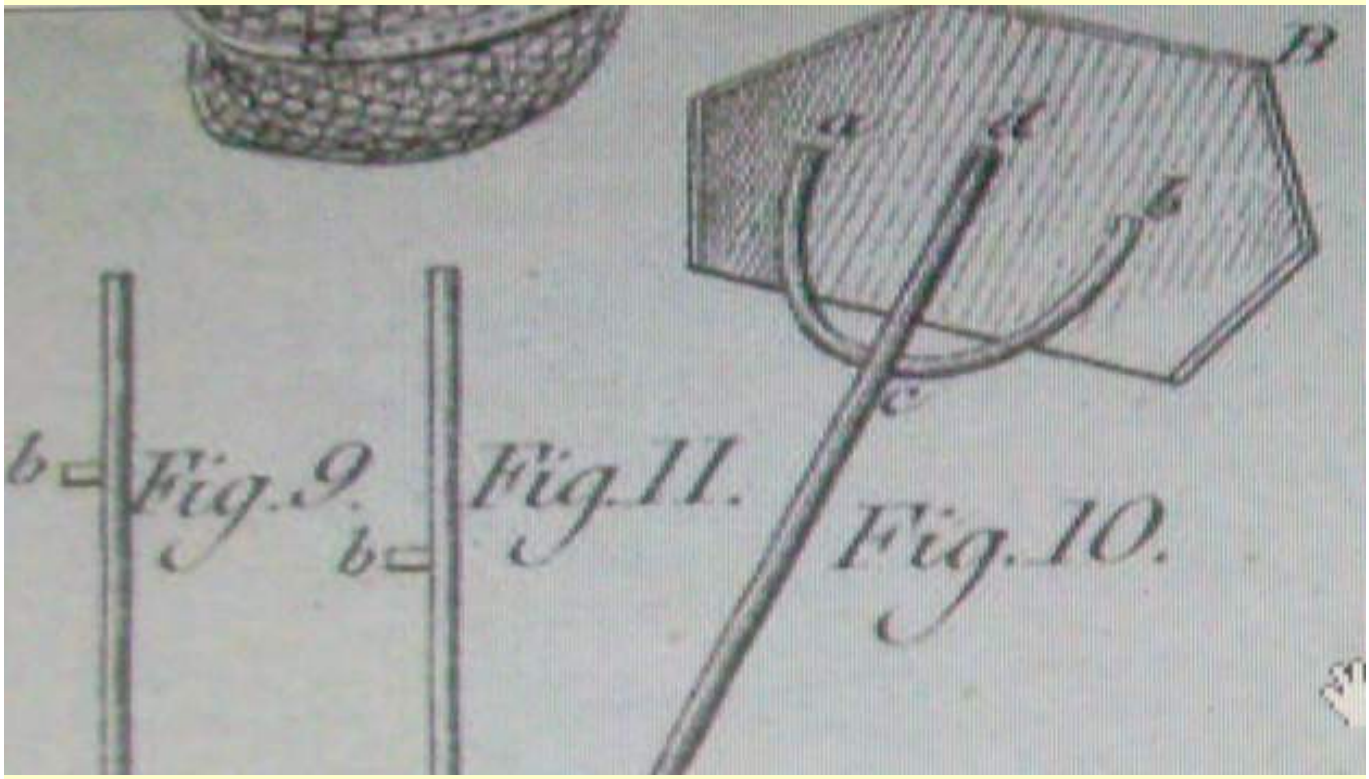

Veelal op den 2den of 3den dag nadat de veenspecie op het veld gespreid is, wordt de veensprei *getreden*.
Men begint daarmede echter niet, voordat die specie tot op een dikte van 22½ centimeter of tot ongeveer 2/3 der dikte, die zij vroeger bezat, is ingekrompen.
Voor de meting, of die bezakking, zooveel bedraagt, heeft de veenarbeider een afzonderlijken *stok* (fig. 11), maar waarvan het ijzertje b, 22½ centimeter van het ondervlak a is verwijderd. De afstand van a tot b noemt men het *morgenpeil*. Hij steekt dezen stok door de veenspecie heen, tot aan den onderliggenden grond, en komt het ijzertje juist of ongeveer met de oppervlakte van de veensprei overeen, dan wordt

met het *treden* begonnen. Soms wordt het treden door mannen, soms door vrouwen verricht.

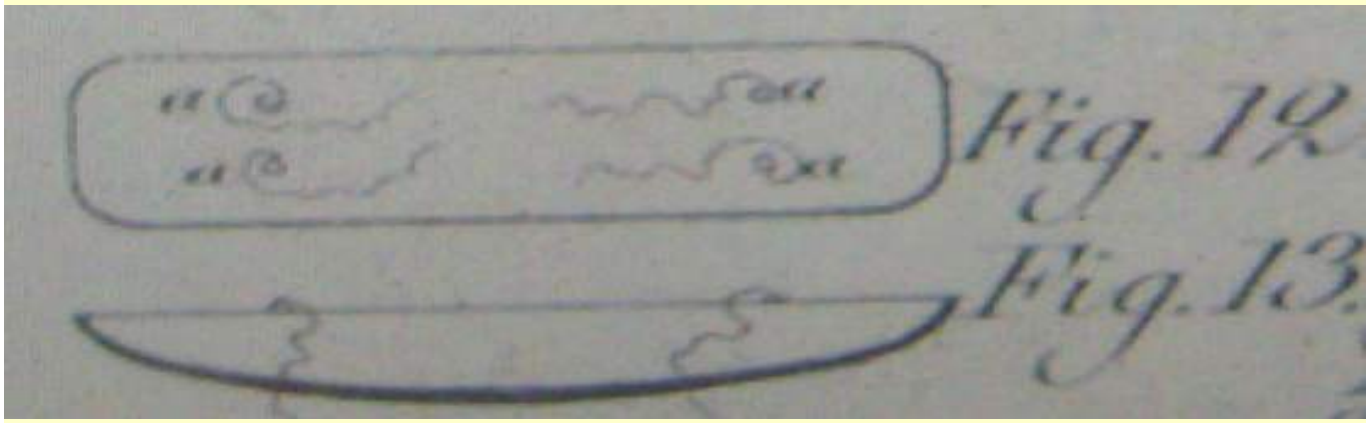

Ten dien einde bindt de persoon *trapborden* of *trippen* onder de voeten (fig. 12 en 13), die hij door banden, die bij a, a, a, a aan het trapbord zijn verbonden, even als schaatsen onder de voeten bevestigen. De *trapborden* zijn van hout vervaardigd en van onderen met een laag *pik* bedekt, ten einde te voorkomen, dat de veenspecie zich, bij het treden van de veensprei, aan de onderzijde van het *trapbord* vasthecht. [324] Om den persoon, die zich met het treden belast, een vasten stand te geven en het gewicht van zijn lichaam op 4 in plaats van op 2 vlakken te doen rusten, heeft hij in iedere hand een van hout vervaardigde *kruk* of *pols* (fig. 14), waarvan het grondstuk aan de onderzijde, om dezelfde redenen als bij de *trapborden* is opgegeven, met een laag *pek* is voorzien. Met deze krukken steunt hij zich, terwijl hij voorovergebogen over het bovenvlak van de veensprei voortwaarts gaat, en wel zoo dat de trapborden altijd aan elkander sluiten.

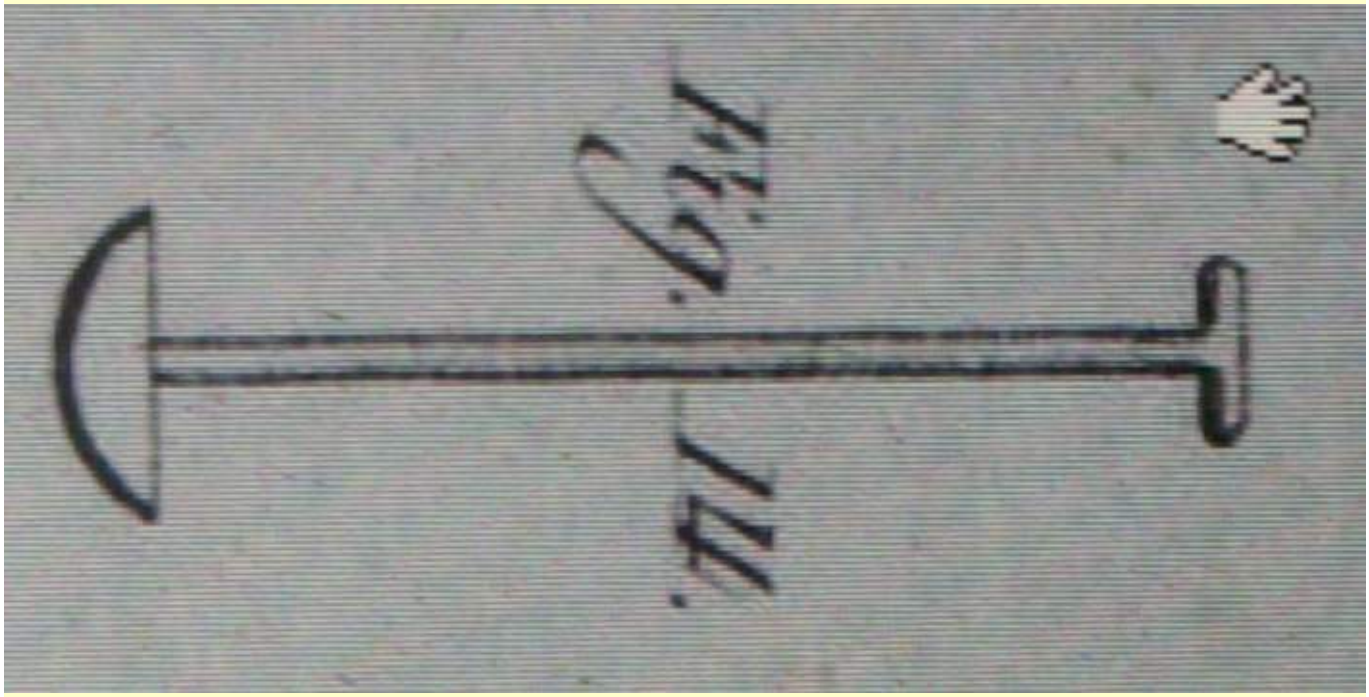

Men treedt den *eersten morgen* de veensprei in de lengte, den tweeden morgen eveneens, en uithoofde er alsdan tusschen de *trapborden* kleine smalle strepen iets hooger zijn gebleven, dan waar de trapborden het veen naar beneden hebben gedrukt, wordt op denzelfden of op den morgen van den derden dag het veen over dwars getreden, (fig. 15).

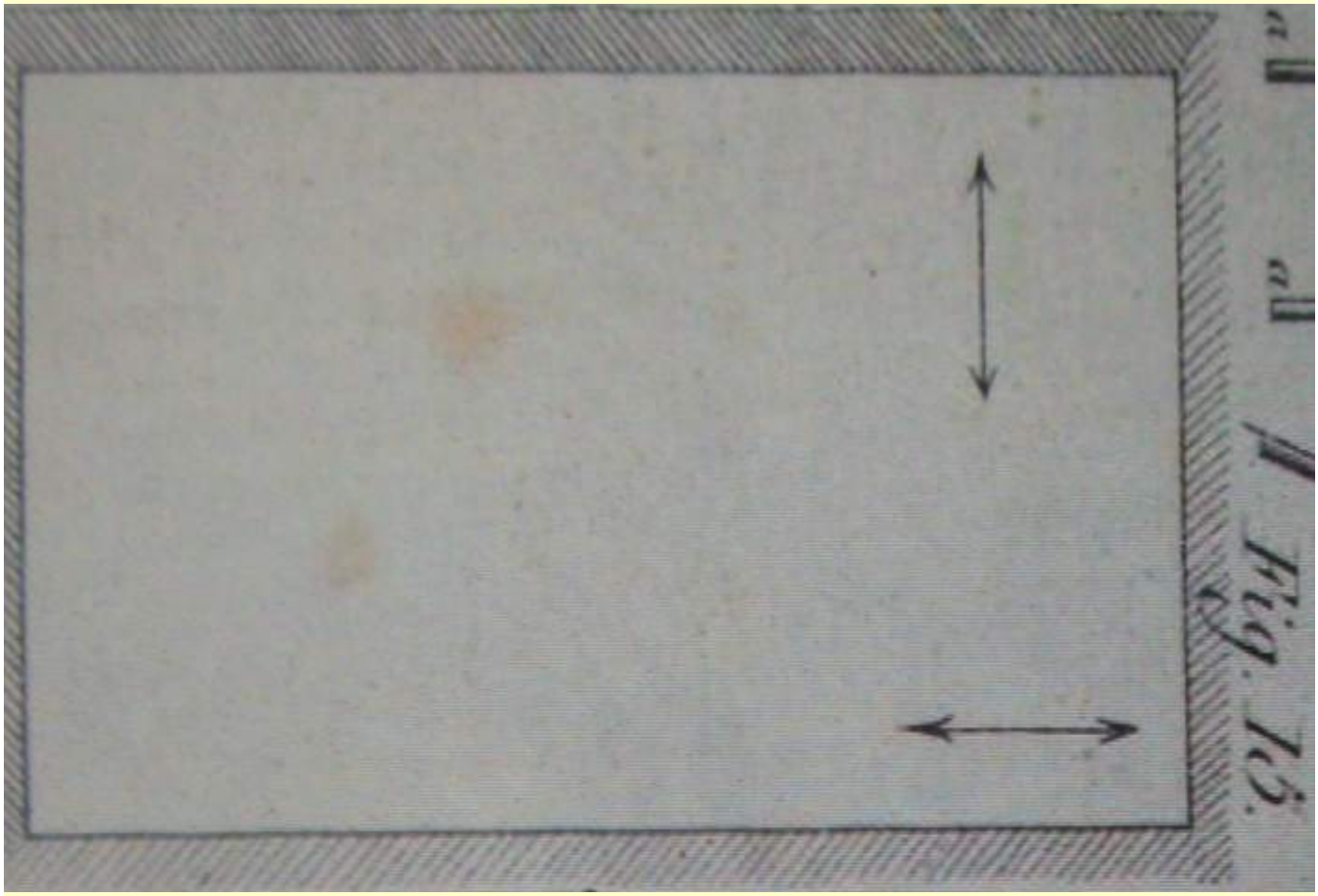

Heeft het geregend en is daardoor de veensprei van boven nat, dan moet men *niet treden*, omdat het veen dan aan de trapborden blijft hangen, al zijn ze ook van onderen met *pek* voorzien.
De veensprei blijft nu liggen tot dat op hare oppervlakte *fijne scheurtjes* ontstaan, die slechts onbeduidend naar binnen dringen. De veenboer noemt dit het *knitteren* van de veensprei. Eerst dan moet zij in baggers worden verdeeld.
Deze verdeeling geschiedt:
1o. door de *doorhalers trekklauw* waarvan men er twee noodig heeft. (fig. 16).
2o. door de *bloklat* met *pennen* (fig. 22) en de *lijn*.

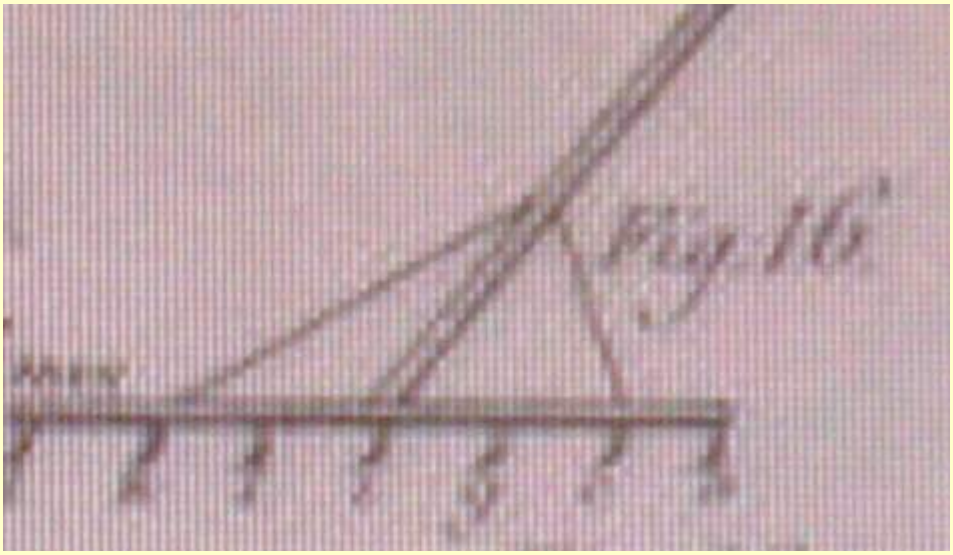

Men maakt de *doorhalers trekklauw* (fig. 16) voor 6 of 7 baggers, of blokken, dat is, men maakt er 6 of 7 achteruit staande pennen, en aan het eind een mes in. Trekt men in de lengte over de veensprei, dan zijn de pennen 21½ centimeter van elkander verwijderd. Trekt men in de breedte, dan bedraagt de afstand der pennen 19 centimeter. Soms heeft men slechts één werktuig. De pennen voor het trekken in de lengte zijn dan aan de eene zijde, die voor de breedte aan de andere zijde van de staaf bd, soms heeft men twee werktuigen. Bij het gebruik van dit werktuig, moet men eerst een *lijn* a b leggen, aan welker einde een houten pen is bevestigd, die men bij a (fig. 17) in het veensprei drukt. Men geeft aan de lijn a b (fig. 17), na goed gespannen te zijn, een richting die rechthoekig op bc staat.

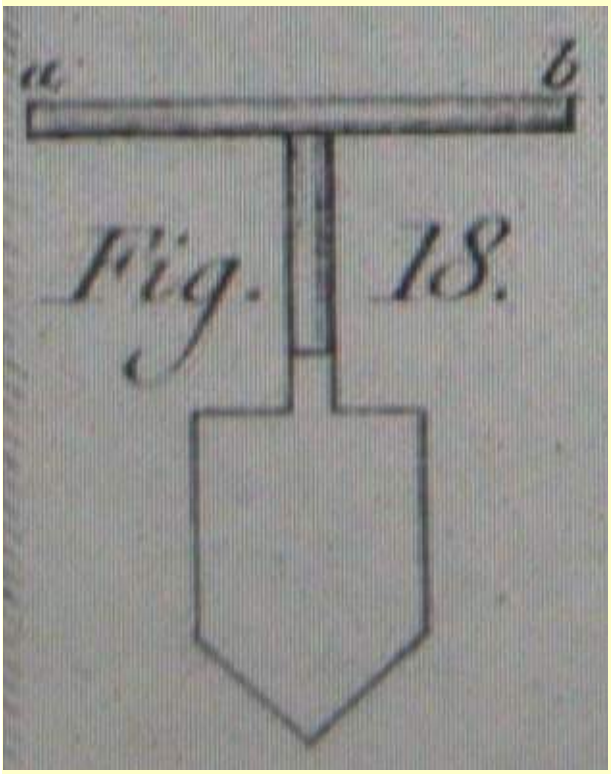

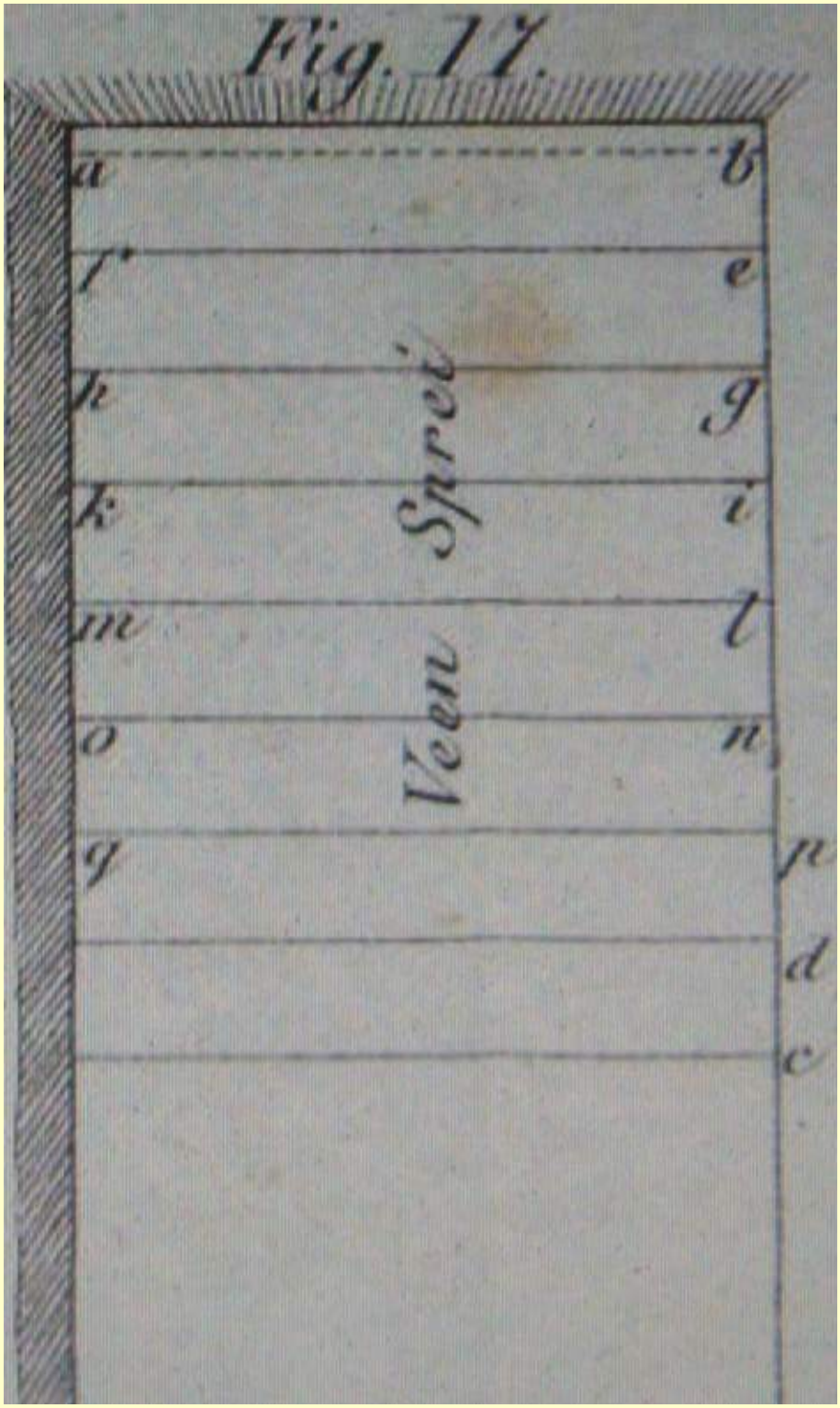

Men trapt nu, met trapborden onder de voeten, langs de lijn, die daardoor in de veensprei wordt gedrukt, en als zij wordt weggenomen een spoor achterlaat. Langs dit spoor steekt men het veen door. Daarvoor maakt men gebruik van het [325] *baggerijzer* (fig. 18). Het dwarsstuk ab dient om er de handen op te houden, ten einde het ijzer naar beneden door het veen te drukken, om de veensprei langs het spoor op de veensprei door te drukken of door te steken. Langs a b wordt alzoo een smalle maar door de veensprei gaande sleuf gevormd.
Nu plaatst men de *doorhalers trekklauw*, waarvan de tanden 19 centimeter van elkander verwijderd zijn, die dus voor 6 ruimten een lengte van 1,14 meter heeft, wat van dit werktuig met de lengte van bd (fig. 16) overeenkomt, zoodanig op de veensprei, dat het mes b (fig. 16) in de sleuf b (fig. 17) valt en zoodanig dat d (fig. 16) in d (fig. 17) komt en trekt de *doorhalers trekklauw* in de richting van het pijltje voort. Dewijl nu het lange mes b (fig. 16) in de sleuf ab (fig. 17) blijft, beschrijven de

naar achteren gebogen pennen e, g, i, l, n, p, d op de veensprei, de lijnen ef, gh, ek, lm, no, pq, dd; de pennen tasten het veen niet aan omdat zij achterwaarts gericht zijn. Met het *baqgerijzer* (fig. 18) wordt liefst op denzelfden tijd, als men daarin door regen niet wordt verhinderd, langs deze lijnen de veensprei doorgesneden. Zoowel bij het voorttrekken van de trekklauw (fig. 16), als bij het doorsteken van de veensprei langs de lijnen ef, gh, (fig. 17) enz. dient de persoon, die zulks uitvoert, *stikbreden* onder de voeten te hebben, die vóór de de voeten, korter dan de *trapbreden* (fig. 12 en 13) zijn, omdat hij de veensprei loodrecht voor zijne voeten moet doorsteken. Dewijl de *veensprei* nu meer stevig dan bij het treden is geworden, heeft men tot steun geene *polsen* of *krukken* (fig. 14) van noode, die de arbeider bij het doorsteken ook niet zou kunnen gebruiken. Daarna plaatst men het mes b (fig. 16) van de *doorhalers trekklauw* in d en handelt op dezelfde wijze met het verder verdeelen van de veensprei, zooals hiervoor is beschreven.
[fig. 19 wordt in de tekst niet genoemd]

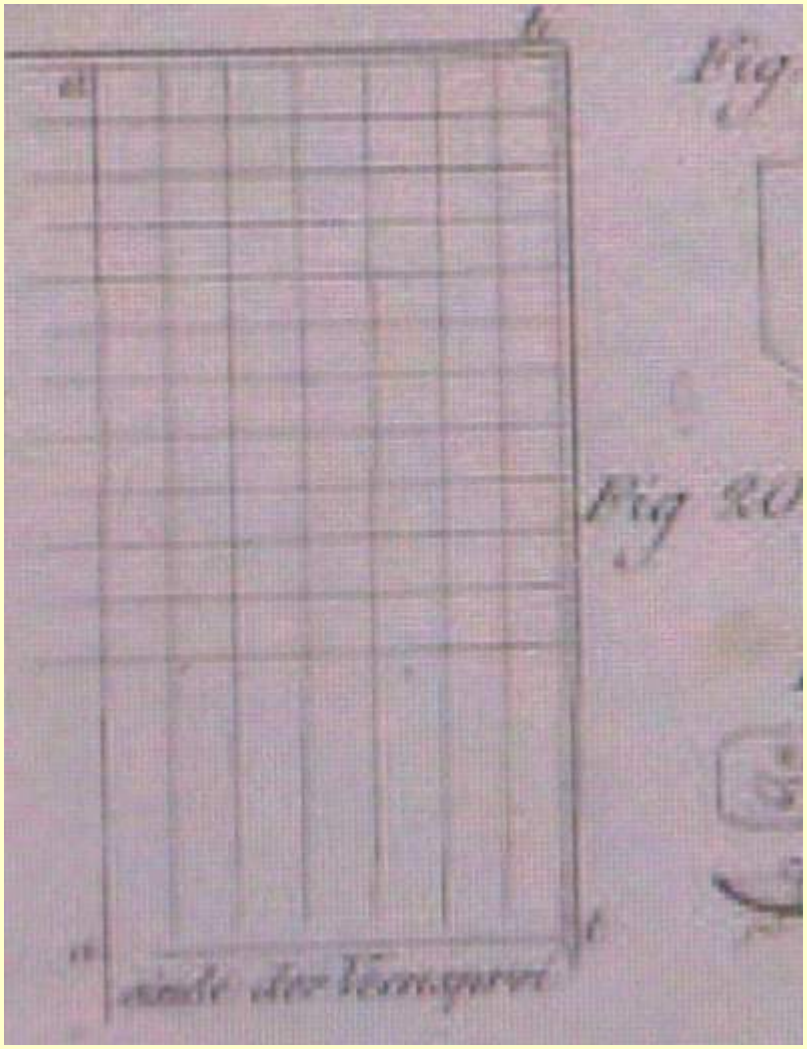

Om de veensprei in de lengte te verdeelen, spant men de lijn ht (fig. 20) uit; trapt de lijn in de veenspecie zoodat zij een spoor overlaat, en steekt met het *baggerijzer* de veensprei op dit spoor door. Men neemt de *trekklauw* (fig. 16) en plaatst het mes van fig. 16 in de sleuf bij b (fig. 20) en trekt het werktuig tot aan l over de veensprei, waardoor de achteruitstaande pennen, strepen op de veensprei, langs welke strepen de veensprei met het *baggerijzer* (fig. 18) wordt doorgestoken. De trekklauw heeft hicv de pennen niet 19 centimeter maar 21½ centimeter van elkander verwijderd. Voor ruimten bedraagt die afstand 1,505 meter, wat voor dit werktuig met den afstand bd van fig. 16 moet overeenkomen.
Dit verdeelen van de veensprei over *dwars* en in de *lengte* geschiedt niet op denzelfden dag, maar de verdeeling in de [326] lengte vindt 1 of 2 dagen later dan over dwars plaats, ten einde de kanten der turven eerst kunnen bekorsten.
De veensprei is alzoo in de lengte en in de breedte in blokken verdeeld. Elk blok heeft:

eene breedte ab (fig. 21) van 21,5 centimeters,
eene lenge ac „ „ 19,0 „ .

Ten einde nu uit deze blokken abcd (fig. 21) de baggers te maken, verdeelt men *op het oog* elk *blok* in 3 ongeveer gelijke deelen, die men door het baggerijzer (fig. 18) doorsteekt.

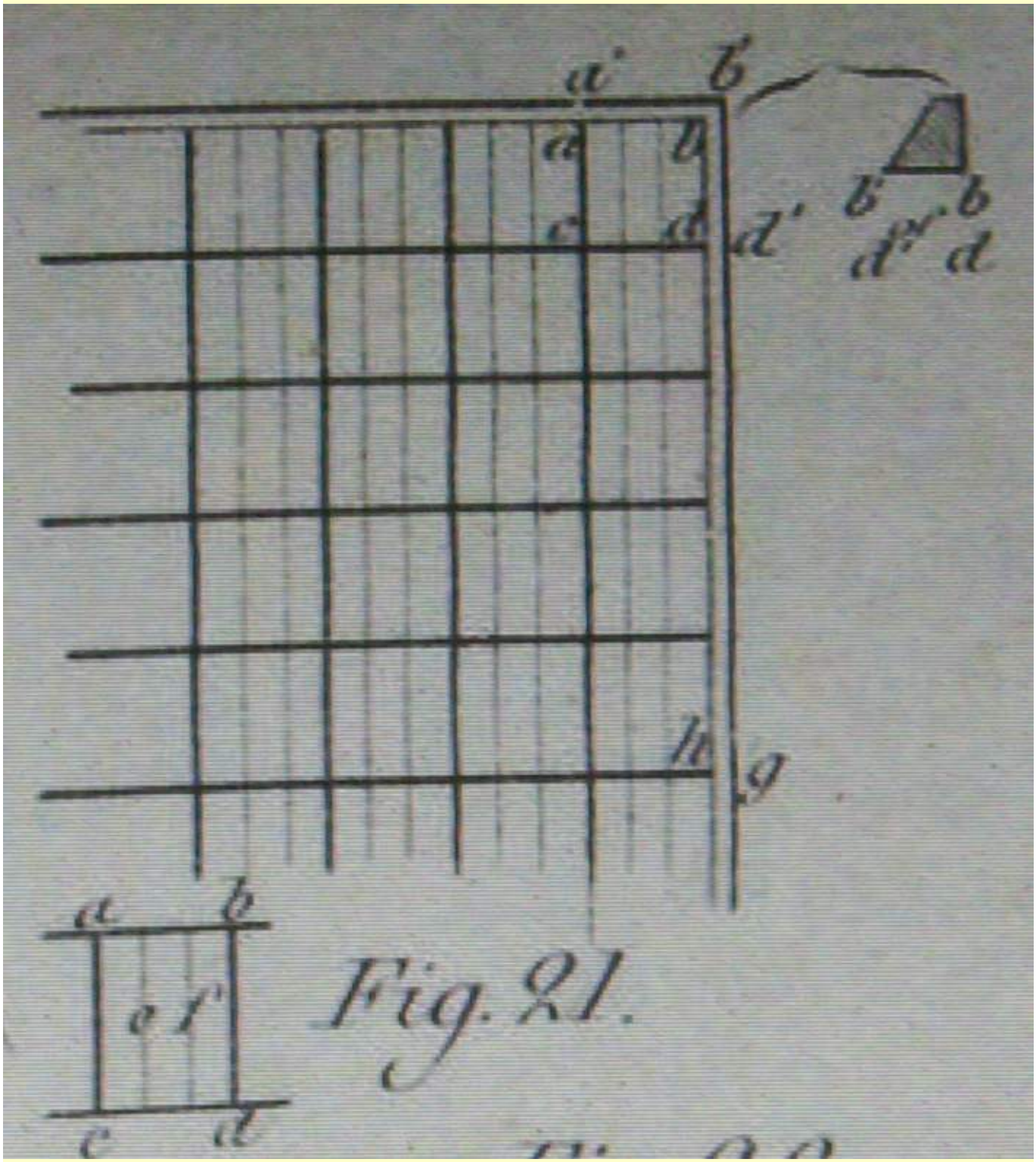

Men noemt dit het baggersteken. Eigenlijk neemt men de middenste bagger ef (fig. 21) iets grooter dan de beide anderen, omdat die welke langs de doorgestoken lijnen ac en bel zijn gelegen reeds iets zijn gedroogd en beklonken. Het *baggersteken* geschiedt 4 of 5 dagen nadat men de veensprei in de lengte heeft gesneden. Dadelijk daarna wordt de bagger, waarin de veensprei nu is verdeeld, *opgebroken*. De kantbakken tusschen a'a, b'b, dd' hebben tot doorsnede de afgeteekende gedaante, tusschen a'a en bb' hebben die stukken de dikte, tusschen b'b en d'd de lengte van een bagger.
Wil men geen gebruik maken van de *trekklauw*, dan is door de *bloklat met pennen* en de *lijn*, die nog bij vele baggermakers in gebruik zijn, de verdeeling gemakkelijk uitte voeren. Van de *bloklat* moet men er 2 bezitten, de eene voor het verdeelen van de veensprei over dwars, de andere voor het verdeelen in de lengte. Men slaat in iedere lat 11 pennen, die bij de verdeeling van de veensprei over dwars 21,5 centimeter, voor die in de lengte 18 centimeter van elkander zijn verwijderd, (fig. 22).

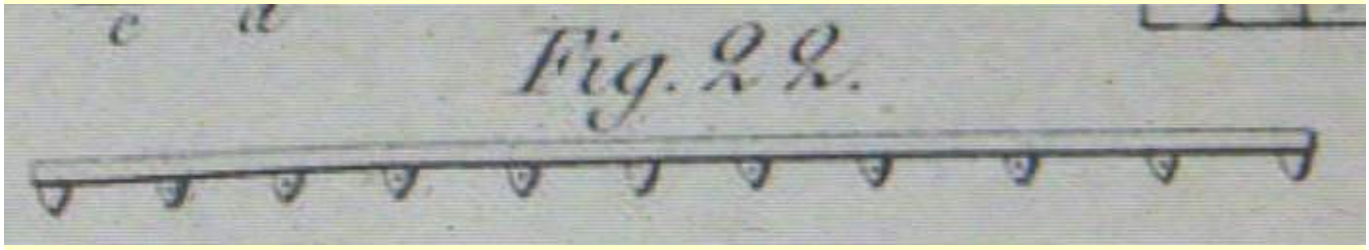

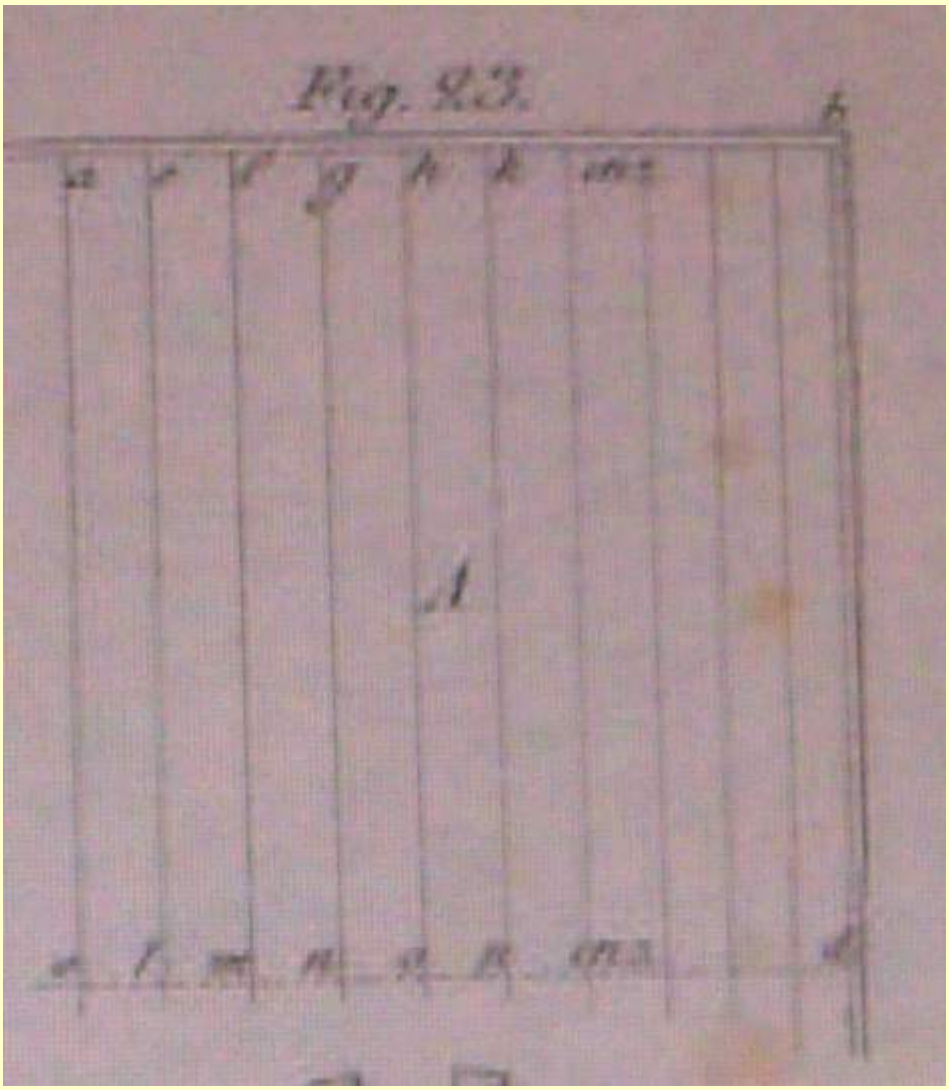

Is A (fig. 23) de *veensprei*, die verdeeld moet worden, dan legt men de *bloklat*, waarvan de pennen een afstand van 21,5 centimeter van elkander hebben, op de veensprei en drukt haar met de voeten, waaronder borden zijn, naar beneden, zoodat de pennen kleine gaatjens in de veensprei maken. Dan legt men de bloklat op de, op eenigen afstand van ab verwijderd en handelt op dezelfde wijze. In het eerste geval worden de gaatjes a, c, f, g, h, k, enz., in het laatste geval de gaatjens e, l, m, n, o, p enz, gevormd.
Daarna steekt men de houten pen, aan het eene einde van een lijn in e, begeeft zich dan naar a, waar men een niet aan de lijn verbondene pen zet. Men spant nu de lijn uit, legt haar om de pen a en drukt de lijn in het gaatje c met den vinger naar beneden. Met stikborden onder de voeten, loopt men in het dwars op de lijn ae langs, die nu in de veensprei wordt gedrukt. Is men in e gekomen, dan verplaatst men de pen uit e naar l, spant de lijn regt uit tot [327] naar c. Dan legt men de lijn om de pen, die men uit a neemt en in c zet, en steekt de lijn met den vinger in het gaatje f vast. Nu steekt men het veen op het spoor, dat de lijn in ae heeft achtergelaten, door, en bij het verrichten van dien arbeid vinden de borden onder de voeten op de lijn cl rust, waardoor tevens op de veensprei een indruksel of spoor van die lijn zichtbaar blijft. De lijn wordt dan van cl naar mf verplaatst. Men loopt op de laatste langs, terwijl men langs het spoor cl de veensprei doorsteekt, en zoo voortgaande wordt de veensprei in *riemen* of *strepen* accl, ml enz. verdeeld.

In de lengte van b naar d wordt op dezelfde wijze gehandeld, met dit verschil dat men de bloklat met pennen die 19 centimeter van elkander zijn verwijderd, gebruikt.
Ook op deze wijze verdeelt men dus de veensprei in blokken, even als zulks met de *trekklauw* plaats heeft.
Het *baggersteken*, dat is het verdeelen van elk blok in drie baggers, geschiedt op de hiervoor beschreven wijze.
Is de veensprei in baggers verdeeld en breken de baggers niet als zij worden omgewoeld, dan moet men ze, ten einde ze goed te droogen, onverwijld opbreken. Dit opbreken geschiedt van 14 tot 21 dagen na het spreiden van de veensprei, al naar het weder meer of min droog is geweest.

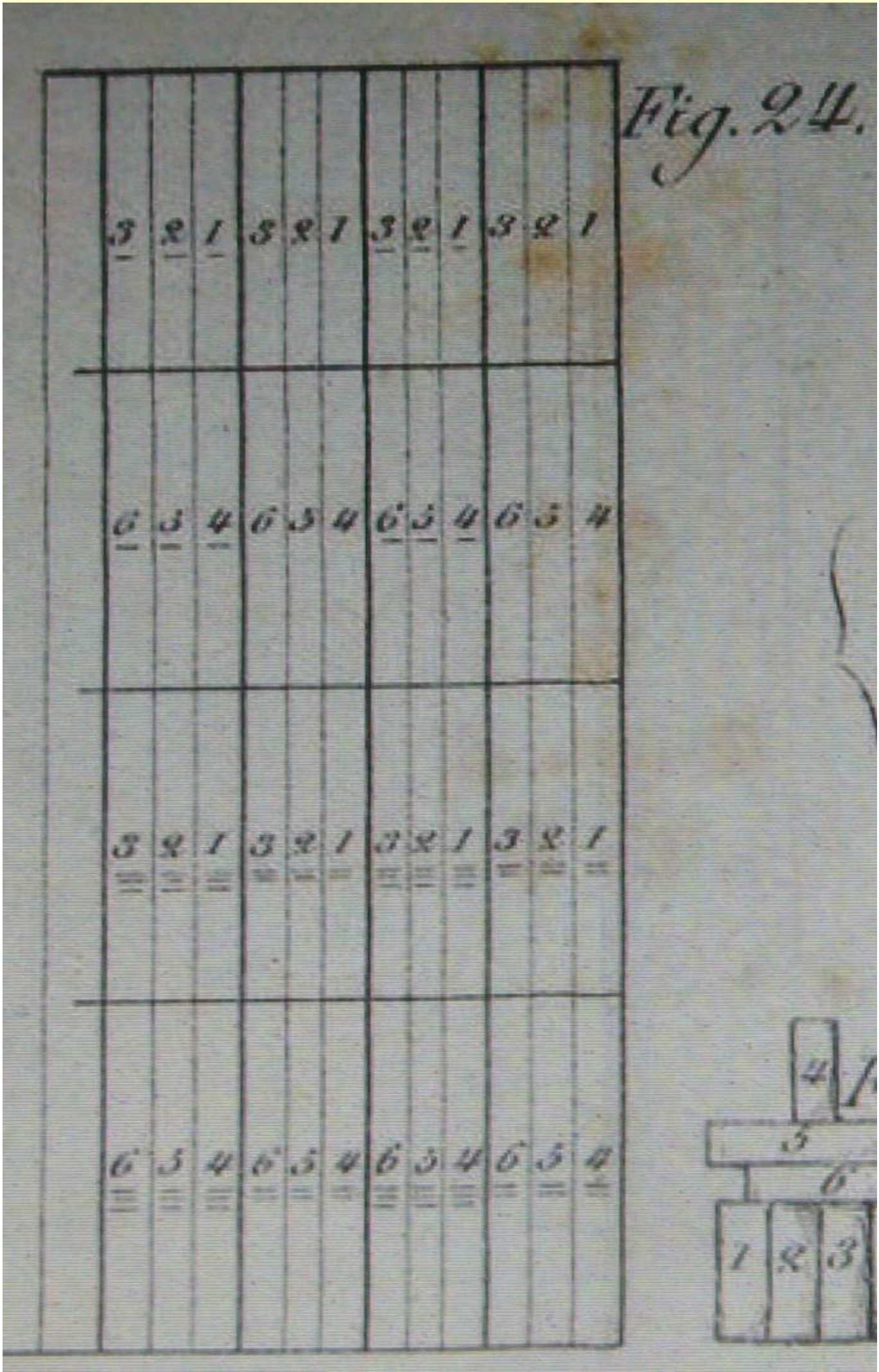
Fig. 24.
3 2 1 3 2 1 3 2 1 3 2 1
6 3 4 6 3 4 6 3 4 6 3 4
3 2 1 3 2 1 3 2 1 3 2 1
6 3 4 6 3 4 6 3 4 6 3 4
4
3
6
1 2 3

Het *opbreken* bestaat daarin, dat men de baggers 1, 2, 3 (fig. 24) van den grond opneemt en in het plat op de baggers 4 5 en 6 legt (fig. 25). Men zorgt echter dat baggers 1, 2, 3 niet met de kanten in hetzelfde vertikale vlak komen te liggen, maar zooals in fig. 25 te zien is. Een onderschrapt nummer der baggers 1, 2, 3, worden op de met gelijk streepen voorziene nummers der baggers 4, 5, 6 evenzoo nedergelegd.
Dan worden ze *gewend* of *gekeerd*. Zooals fig. 26 aanwijst komt 1 op 4, 5 en 6 te liggen; op 1 legt men 2, daarboven op 3, en wel in den kant.
Daarna worden ze *omgelegd*; de baggers 1, 2 en 3 komen beneden; de baggers 4, 5 en 6 er boven op. Fig. 27 geeft daarvan een voorstelling.
Eindelijk worden ze *afgewend*, zooals fig. 28 doet zien.

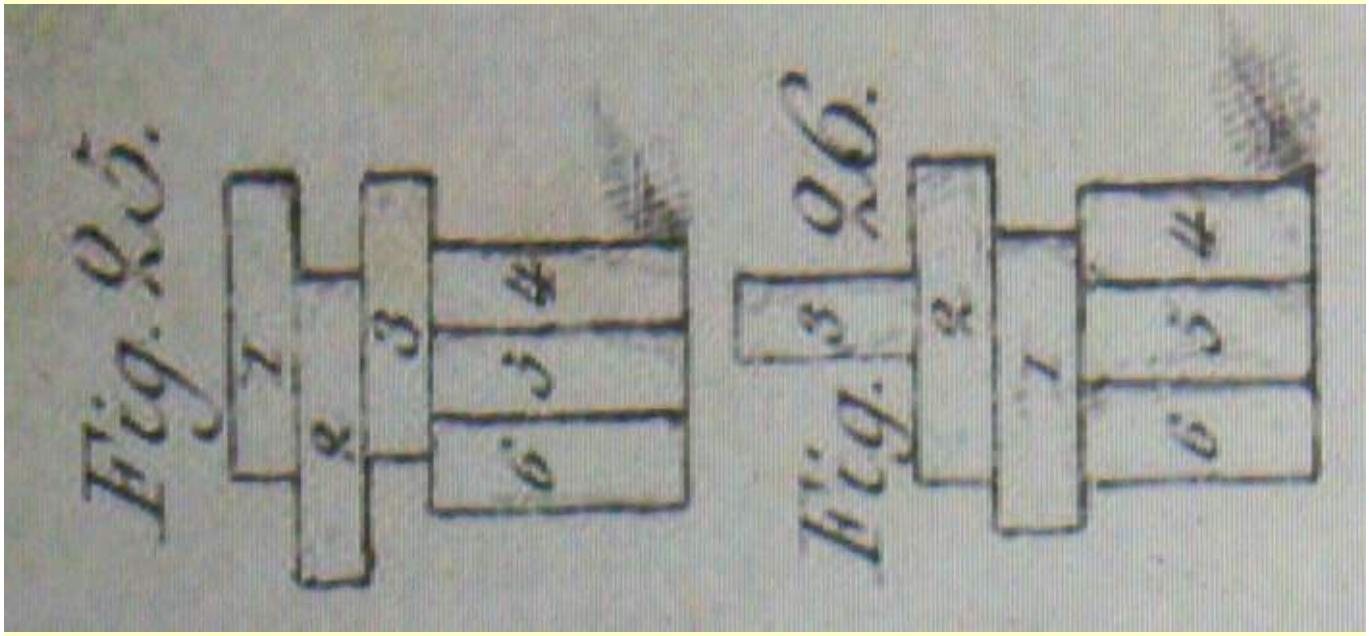
Fig. 25.
1
2
3
4
5
6
Fig. 26.
1
2
3
4
5
6

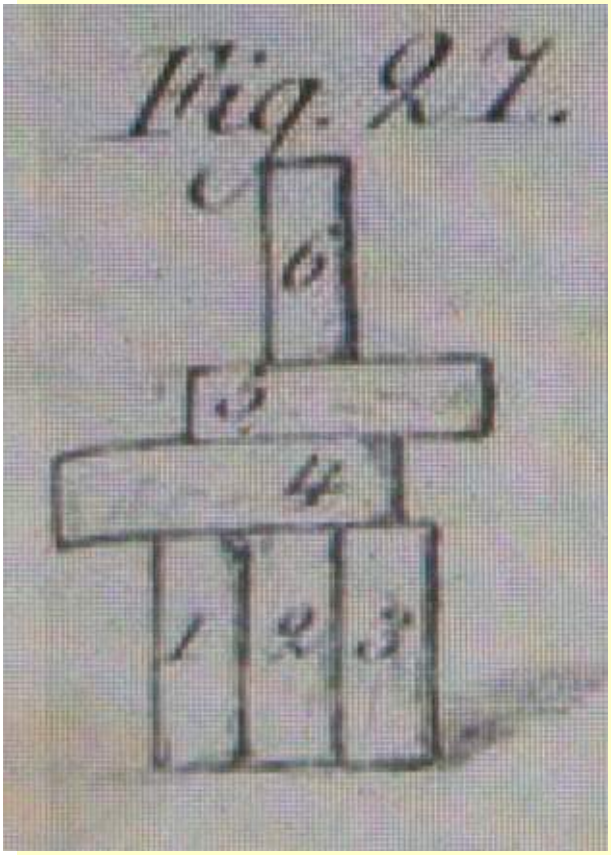

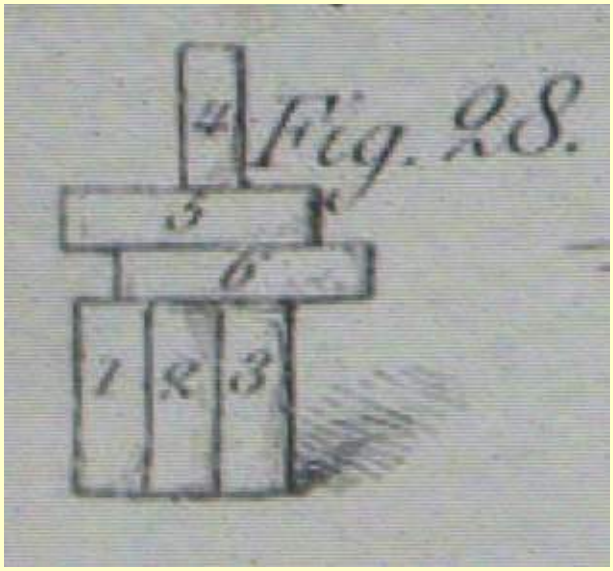

De woorden *opbreken, wenden, omleggen* en *afwenden*, zijn technische termen, die den hiervoor omschreven veenarbeid aanduiden.
Bij voldoend zonnig weder is gewoonlijk de turf *droog* na verloop van 15 weken na het spreiden van de veenspecie. Bij droogend weder is hij soms droog na 12 weken nadat de veensprei op den wal is geworpen.
Zij had bij het *spreiden* een hoogte van 33½ centimeter; bij [328] het treden van 22½ centimeter. Bij het doorsnijden was hij breed 19 centimeter en dik het 1/3 deel van 21,5 centimeter of 7,2 centimeter.
Deze afmetingen verminderen natuurlijk sterk bij het volkomen droog worden van de turven.
Zijn de turven nu voldoende droog, dan worden zij in *stoeken* gezet, om ze voor atmospherischen neerslag te bewaren en ze tevens meer te doen uitdroogen.

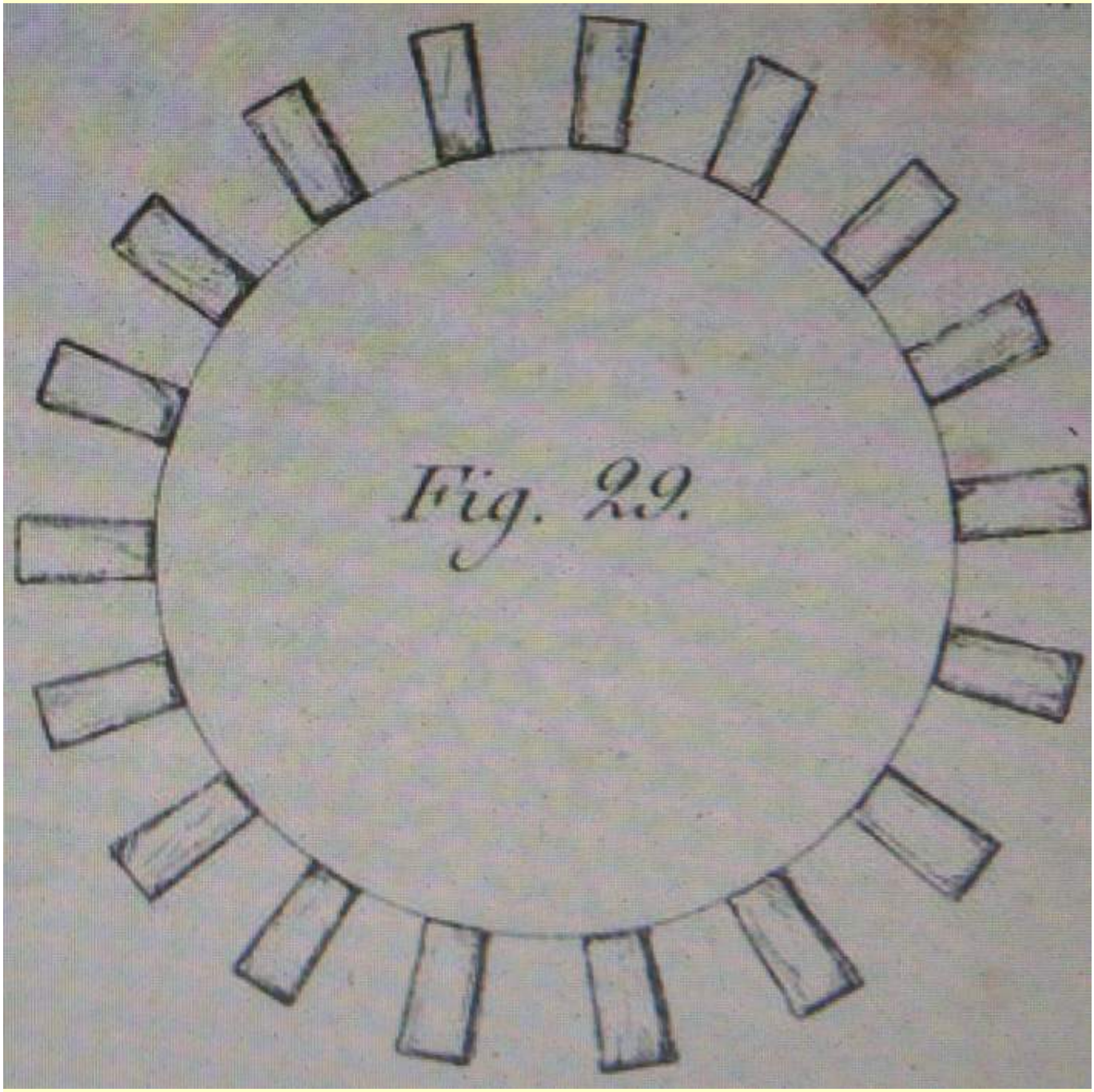

De grondslag eener *stoek* is een cirkel (fig. 29) en bestaat uit 18 in het plat gelegde baggerturven. Als men den grond waarop de *stoek* wordt gezet iets verhoogt, en er een klein gootje omgraaft en van daar naar de veenput een gootje maakt, om het regenwater weg te doen loopen, dan handelt men om den voetturf droog te houden zeer verstandig. In den regel wordt dit echter niet gedaan.
Deze *stoek* wordt voor zijn buitenste lagen van turf gevlijd. Eerst voor 2/3 der hoogte blijft zij een cilinder, dan wordt zij voor 1/3 der hoogte een kegel. De bagger wordt successievelijk bij het opvlijen van de buitenste lagen in de stoek geworpen. In het geheel geeft men de stoek een hoogte van 2,3 tot 2,6 meter.
Heeft men natte turf, die men drooger wil maken dan hij na het *afwenden* was, of natte turf van de voetturven der *stoeken*, dan vlijt men alleen den buitenomtrek van de stoek, die men *karn* noemt, deze heeft altijd 12 turven in den omtrek.
De wind kan er door spelen en de turf droogt alzoo vrij spoedig, als het weder niet te regenachtig is. Is hij in de *karn* gezet droog geworden, dan maakt men er *stoeken* van.
De turf midden in de *stoeke* is later het droogst en geeft alzoo de meeste hitte.
De turf die des najaars niet wordt verkocht, wordt in schuren, wier wanden uit latwerk bestaan, en die van boven met pannen gedekt zijn, geborgen. De lucht heeft ook dan tot den turf toegang; de regen kan er geen nadeel aan toebrengen. De schuren bouwt men aan de kanalen, om den turf gemakkelijk te kunnen schepen.

Men neemt aan dat 5 x 25 □ meter of 125 □ meter veensprei oplevert 12 cubieke meter drooge turf, als de turf *gestort* en niet *gevlijd* wordt. Zeer dicht *gevlijd* neemt 12 cubieke meter *gestorte* turf een ruimte in van 8 cubieke meter. 12 cubieke meter turf bevat 60 ton (dubbele hektoliter) en wordt *stabbe* genaamd.
Voor het werpen van het veen in de veenput, voor het baggeren en spreiden van het veen, geeft men per stobbe van 12 [329]

kubieke meter gestorte turf of van 125 □ meter veensprei.	f 4,00
Voor het droogmaken, dat is, het trappen of treden,	
het opbreken en het in stoeken zetten van dezelfde hoeveelheid	„ 3,00
Dus in het geheel van 12 cubieke meter gestorte	
droogen turf op 125 □ meter veensprei	„ 7,00
Deze turf wordt verkocht voor	„ 19,00
De winst beloopt zonder het houden van toezicht	„ 12,00

De waarde van het vergraven veen strekt in mindering der winst.

II. Het maken van sponturf in lage veenen.

Voor het maken van *sponturf* wordt eveneens als bij het maken van *bagger* het getrokken, gegraven of geleikd veen in de sponturf-bak of praam geworpen, met water aangemengd en met de klauw (fig. 7) fijn gemaakt. Daarna wordt de veenbrij ter breedte van 6 meter op den wal geworpen, waarop men eerst kleine russchen (juncus conglomeratus) heeft gelegd. Daarbij maakt men gebruik van de werktuigen (fig. 7 en 8 en 10) beschreven.
De veensprei geeft men een dikte van 43 centimeters. Om zeker te wezen, dat die dikte aanwezig is, maakt men van een soortgelijk stokje als in fig. 9 is afgebeeld gebruik. De ijzeren pen bevindt zich hier op 43 centimeter van het ondereinde. Is de veensprei na 2 of 3 dagen behoorlijk bezakt, tot dat hare dikte 31 centimeter bedraagt, waarvan men zich overtuigt door zich van een peilstok soortgelijk als in fig. 11 is afgebeeld, te bedienen, dan wordt de veensprei getreden en daartoe worden dezelfde *trapborden* en *krukken* gebruikt, die in fig. 12, 13 en 14 zijn afgeteekend.
De veensprei wordt 4-maal getreden, den eersten dag 1-maal, den tweeden dag des morgens 1-maal en des namiddags 1-maal, telken keer in de lengte. Op den derden dag treedt men 1-maal over dwars. Krijgt nu de veensprei van boven zeer fijne scheurtjes, wat men knitteren noemt, dan worden op de veensprei door de *doorhaler trekklauw* verdeelstrepen gemaakt (fig. 16). Bij dit werktuig zijn de gebogen pennen voor de verdeeling over dwars 10, in de lengte 12 centimeter van elkander verwijderd. Dan steekt men de veensprei met het *sponturfijzer* (fig. 30) door. Is ze nu genoeg

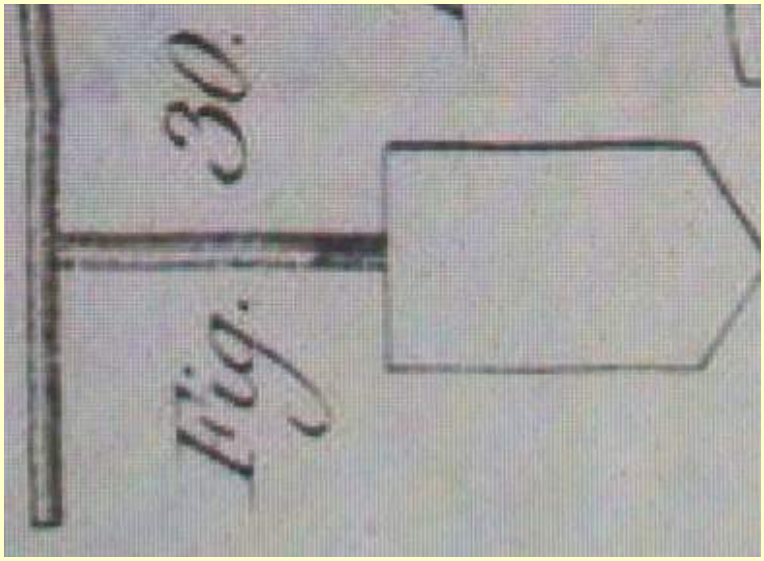

gedroogd, dat is breekt zij niet als men een sponturf er uitneemt, dan wordt ze
340 opgebroken, (fig. 31). Ten dien einde legt men 1 en 2 in [330] het plat op 3 en 4 en evenzoo 5 en 6 in het plat op 7 en 8 enz. (fig. 32).

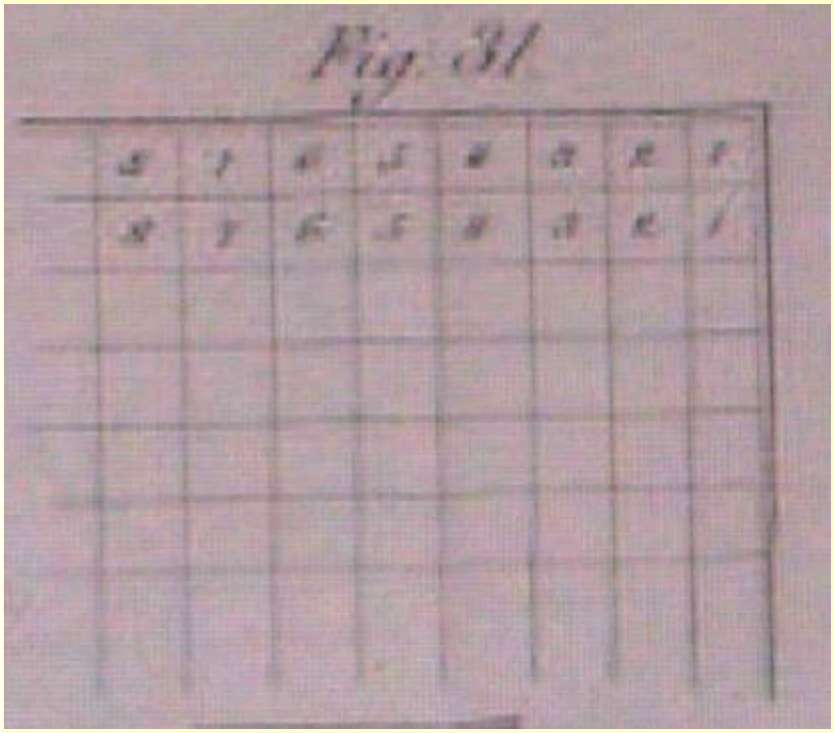

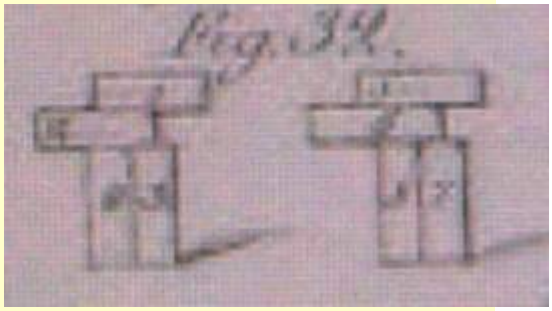

Op deze wijze verkrijgt men op den wal bij een breedte van 6 meter, als men den sponturf op een breedte van 0,1 meter of 10 centimeter heeft afgestoken, 15 reien turf.
Al verder gaande vereenige men de turven van de twee naastliggende rijen telkens tot één rij en men verkrijgt een *viem*, die de lengte van de vroegere veensprei heeft, die 4 turven breed, 10 laag turf rechtstandig naar boven hoog is, dan naar binnen springt en daar boven een kop, die 7 turven hoog is, heeft.
Bij het *oploegen* legt men afwisselend 2 kopturven, daarboven 1 scheerturf. Men legt de turven, die allen *geloegd* en niet *gestort* zijn, zooveel mogelijk hol en *niet* dicht aaneen. De kap wordt met riet gedekt. De des najaars onverkochte sponturf wordt tegen den winter in schuren gezet, zooals hiervoor van den baggerturf is beschreven.

III. Het maken van baggerturf in hooge veenen.

In de hooge veenen wordt geen *sponturf* gefabriceerd.
Tot het maken van baggerturf in hooge veenen neemt men de beste veenlagen, als: *dargblauwe gliede*, waarvan de eerste hoofdzakelijk van gras en struikheide (erica vulgaris), de laatste van gras en moerasplanten is gevormd. De laatste veenlaag vermengt men in den regel met *blauwveen* dat boven de *gliede* ligt, en dat hoofdzakelijk van overblijfsels van *dopheide* (Erica tetralix) en van *moorke* (Eriophorum vaginatum) vlok genaamd, is gevormd. Het veen van de *dopheide* geeft *fijn aardig blauw veen*, dat van *moorke, blauw veen* flokkerig.
De nog hooger liggende laag in een volledig ontwikkeld veen, het *scherpe veen* of de *splinter*, dat hoofdzakelijk uit overblijfsels van *struikheide* (Erica Vulgaris) is ontstaan in de bovenste laag *bonk of mosveen*, dat hoofdzakelijk uit overblijfsels van veenmos (Sphagnum) bestaat, worden bij het maken van bagger niet gebruikt. De volgende blz. geeft een overzicht van de ligging der lagen.
Het veen dat men voor het baggeren gebruikt moet worden gegraven, omdat de veenputten waaruit de veenspecie komt droog blijven en met het mosveen of de bonk weder worden gevuld. Daardoor ontstaat een lager dan het hoogveen liggende grond, die men *dalgrond* noemt, en die later met zand en mest vereenigd een uitmuntenden bouwgrond oplevert.
[331]

A. Volledig ontwikkelde hooge veenen.

Mosveen of bonk.	Mosveen of bonk.
Splinter.	Splinter.
blauw veen.	Blauw veen.
darg.	Blauwe gliede.
Zand.	Zand.
diduvium.	alluvium.

B. Gedeeltelijk ontwikkelde hooge veenen.

mosveen of	bonk.	moorke	
		blauw veen	Blauw veen.
	darg.		
splinter.		fijnaardige blauw veen.	blauwe gliede.
Zand.	Zand.	Zand.	Zand.
	diduvium.	alluvium.	

De bonk wordt onverwijld of later in de veenput geworpen. Dan maakt men van de boven de darg of gliede liggende lagen, van de *splinter* en het *blauwveen, lange of steekturf*. Is er *blauwe gliede* onder het *blauwveen*, dan vergraaft men niet al het *blauwveen* tot steekturf, maar laat een deel zitten ten einde *dit* met *gliede* vermengd, tot het maken van *bagger* te benutten.
Zijn alle lagen hiervoor genoemd voor *lange* of *steekturf* vergraven, dan maakt men het volgende jaar van de *darg* of *gliede* veelal met blauwveen vermengd, *baggerturf*.
Het spreekt van zelf, dat het vergraven veen in de *baggerbak* wordt geworpen, dewijl uit het gebrek aan water van het gebruik van *baggerpramen* geen sprake kan zijn. Het veen wordt in de baggerbak met water vermengd, en hiervoor maakt men gebruik van een *emmer met steel* (fig. 5). In de bak wordt nu met de *klauw* (fig. 7), het veen fijn verdeeld en van hout ontdaan; en daarna wordt de veenbrij op den dalgrond geworpen, die vooraf van de daarop groeiende heide en russchen wordt gezuiverd.
[332] Men geeft de veensprei in het begin van het baggeren 31 centimeter dikte, later 28 centimeter. De sprei heeft hier niet zoo als in de *lage veenen*, een gelijke breedte, omdat de opper vlakte van den zandbodem, waarop de *darg* of *gliede* rusten, altijd golvend ligt, waardoor veroorzaakt wordt dat het veen een ongelijke dikte heeft.
Dewijl nu de veensprei op het *zetveld* moet worden geborgen, *overal* tegen de plaats waar het veen uit de put komt, loopt de achterlijn ab (fig. 34) in den regel bochtig. Op de plaatsen waar het veen het diepst zit, bereikt de veensprei wel eens de breedte van 12 meters.

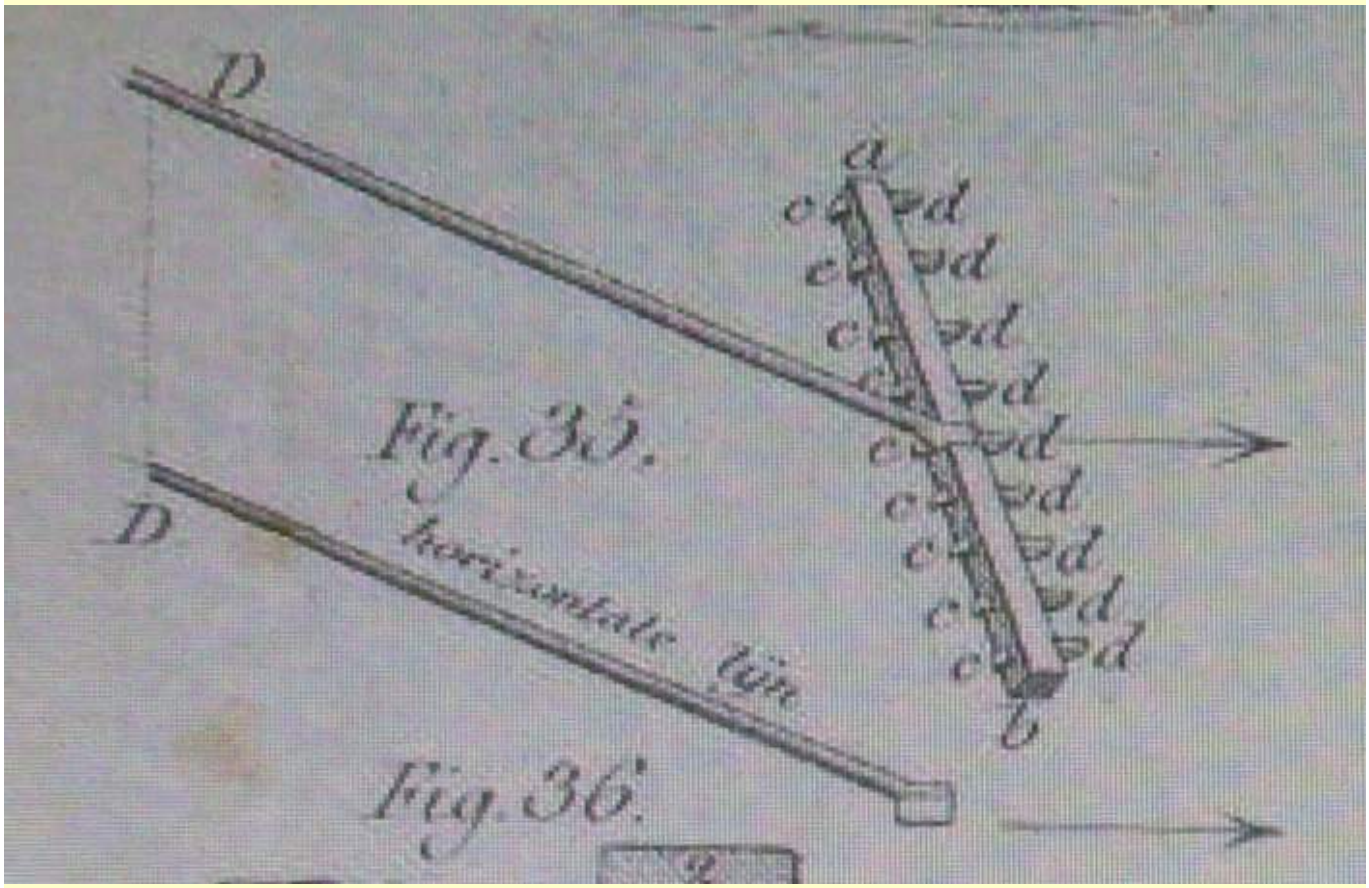

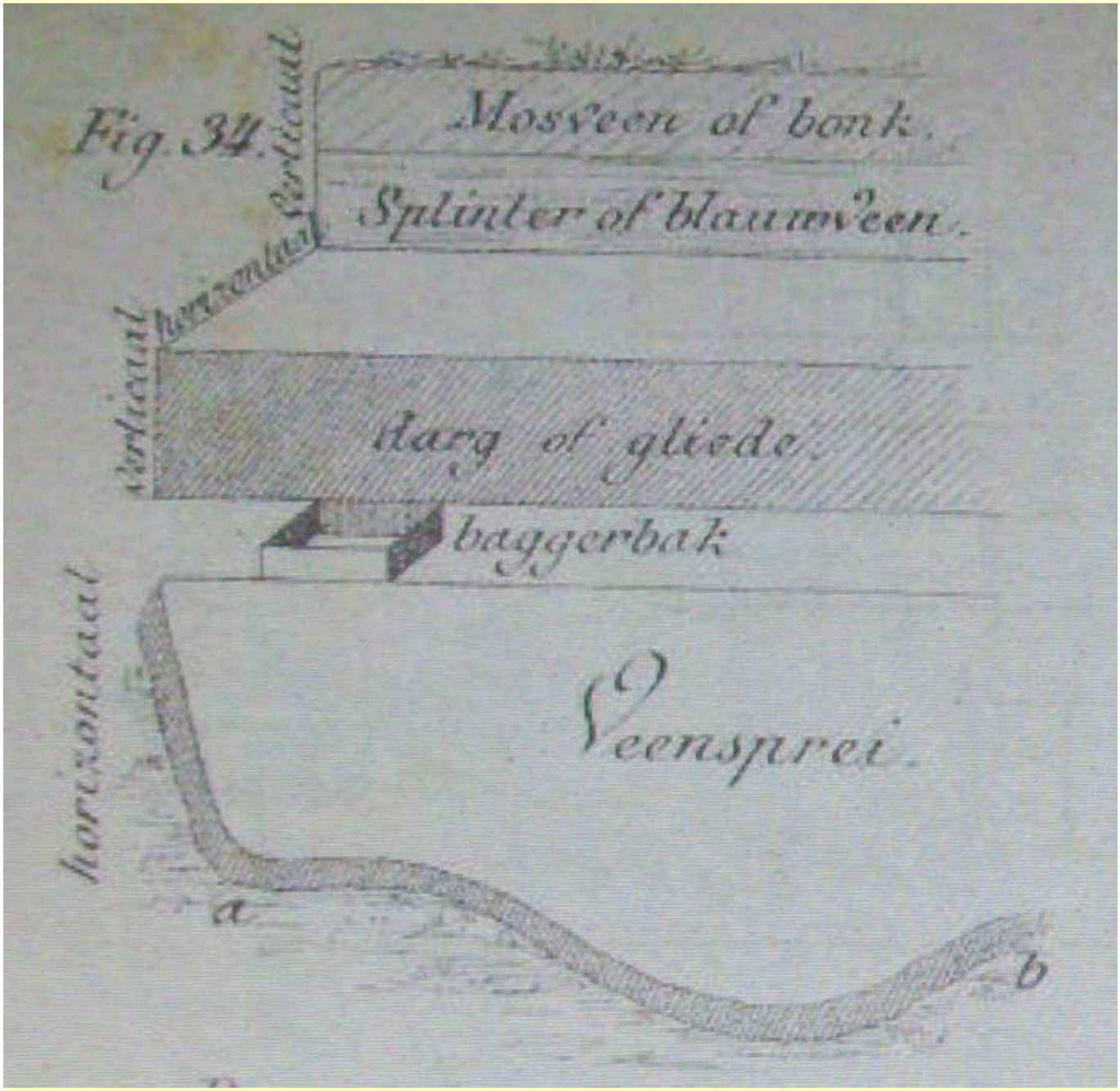

Om de veensprei overal de dikte van 31 of 28 centimeter te geven, maakt men geen gebruik van den *overhaler* (fig. 10). De veensprei bestaat veelal uit twee verschillende veenlagen, waarvan de specie der eene laag minder specifiek gewicht heeft dan die der andere. Door den *overhaler* wordt in den regel van de lichtste specie meer medegenomen dan van de zwaardere. Uit de veensprei zou dan bagger van verschillende deugd worden vervaardigd. Daarom geeft men door de veensprei met de *busselschop* (fig. 8) te egaliseren, aan de sprei dezelfde dikte.

Vormt zich op de veensprei een korst die *knittert* of kleine fijne scheurtjes verkrijgt, dan wordt zij getreden. Terwijl nu de eene veenspecie uit de hooge veenen tot steekturf meer bezakt dan de andere, maakt men niet van het morgenpeil (fig. 11) gebruik.

Tot het treden heeft men *trippen* of *trapborden* (fig. 12 en 13) en *polsen* of *krukken* (fig. 14) van noode.

Voor het verdeelen van de oppervlakten van de veensprei in *blokken*, heeft men in plaats van de *doorhalerstrekklauw* (fig. 16) of van de *bloklat met pennen* (fig. 22), de *vorenschuiver* (fig. 35), die daar doelmatiger wordt bevonden.

In het plankje ab zijn sponningen gemaakt, waarin houten driezijdige prismas C, C, C, C enz. passen, die op een afstand gelijkstaande voor de verdeeling in de breedte van 21,5 centimeter, voor de verdeeling in de lengte van 19 centimeters van elkander zijn verwijderd. Deze prismas staan aan de andere zijde in d, d, d, enz. iets naar boven gericht, om voor te komen, dat die punten zich in de veensprei vastzetten. Door middel van den steel D wordt de vorenschuiver in de richting van het pijltje →

voortbewogen, waardoor de kanten aan elk prisma een lijn in de veensprei beschrijft. De verdeeling in *blokken* en van ieder blok in 3 baggers (fig. 21) geschiedt met het *baggerijzer* (fig. 18) op de hiervoor beschreven wijze. Bij het opbreken en droogen wordt anders dan in de lage veenen gehandeld. Hier wordt alleen *opgebroken* en *omgelegd*.

[333] Men zet bij het *opbreken* (fig. 24 en 36), de baggers 1, 2, 3 op 6, 5, 4, of is het weder regenachtig dan plaatst men ze zoodanig als in fig. 36 is afgeteekend. Daarna worden ze *omgelegd* (fig. 37a) en bij niet droog weder zet men ze zoodanig als in (fig. 37b) te zien is.

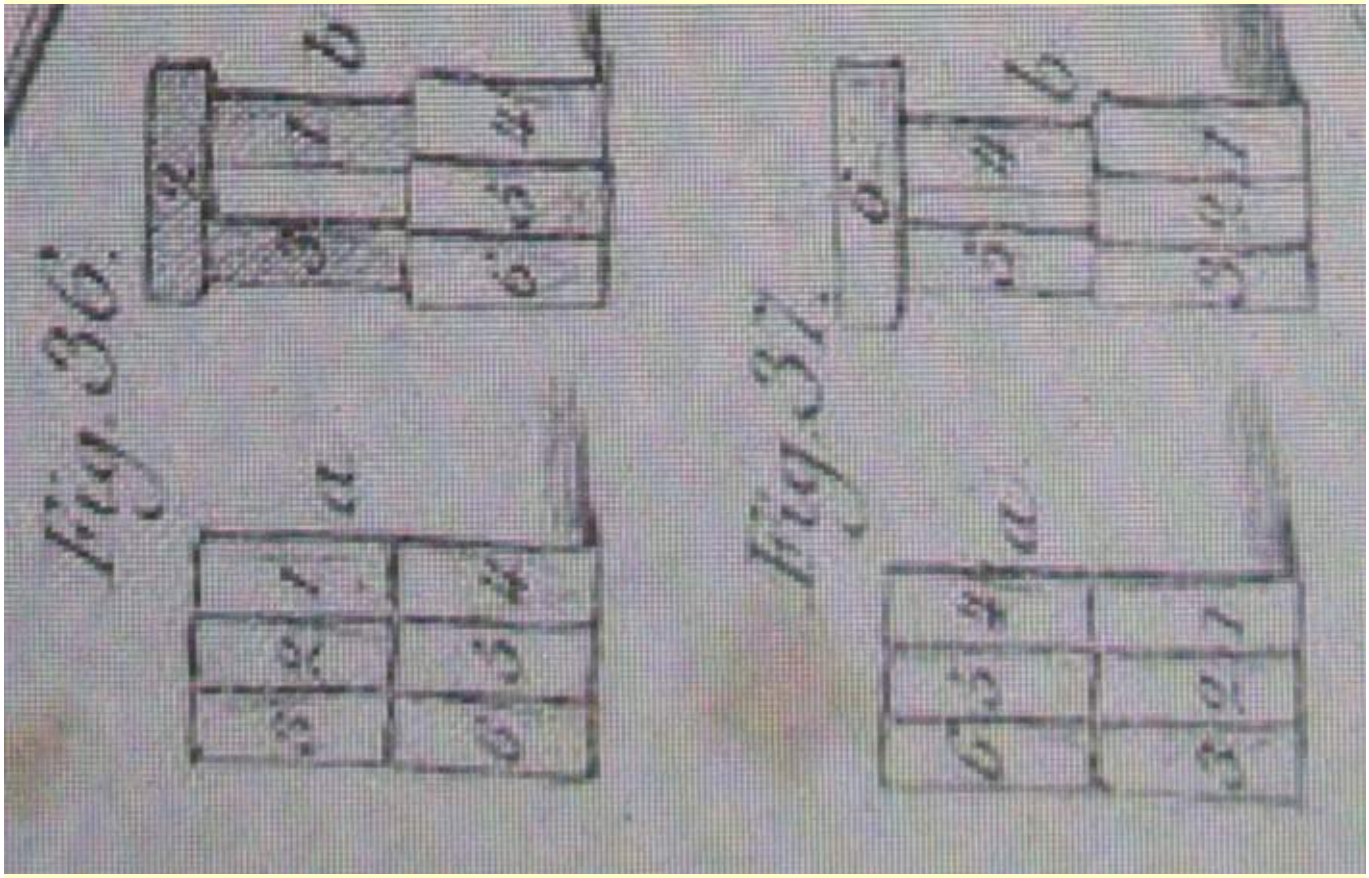

Even als in de lage veenen plaats heeft, zet men daarna den baggerturf om nog beter te droogen in *stoeken*, de turven die vooral den grond raken, als zij nog niet voldoend droog zijn, eerst nog in *karnen*, zooals een en ander hiervoor is beschreven. Is hij dan droog geworden, dan wordt hij in *stobben* gebracht, die eigenlijk 60 ton of 12 kubieke meter inhoud moeten hebben, maar die in den regel geen meerderen inhoud dan van 9 tot 11 kubieke meter, als zij met water vermengd tot veenbrij wordt verwerkt, bevatten.

Een *stobben* heeft een cirkelvormigen grondslag, die te Stadskanaal een middellijn heeft van 3 meter. De cilinder heeft een hoogte van 18 baggerturven in het plat en één in den kant. De kap is iets rond, kegelvormig en is hoog ongeveer 1,1 meter. In het algemeen worden de twee buitenste lagen gevlijd, de overige turf daarbinnen wordt gestort. Vroeger vlijdde men van buiten om drie lagen, maar dit wordt niet meer gedaan.

IV. Het maken van lange of steekturf in hooge veenen.

In den regel wordt het *mosveen* dat de bovenste laag uitmaakt in de uitgegraven veenput geworpen, en vormt alzoo de oppervlakte van den *dalgrond*, die later door vermenging met zand, dat er ter dikte van 4 decimeter opgebracht wordt, en door een krachtige bemesting in uitmuntend bouwland wordt veranderd.

Is de laag *mosveen* dikker dan gewoonlijk, dan graaft men er soms turf van.

In de volgende tabel heeft men een overzicht van den naam van den turf, die van de verschillende *veenlagen* worden gefabriceerd, en van het gebruik dat er van gemaakt wordt.

[334]

volg-nummer.	Namen van de lagen van het veen in de	Naam van den turf die er van gefabriceerd wordt.	Gebruik dat van den turf gemaakt wordt.

	provincie Groningen.		
1	BMosveen of bonk.	Grauwe turf.	Kalkbranderijen waarin van schelpen kalk wordt gemaakt.
2	Mosveen en splinter dooreen.	Bonte turf.	Kalkbranderijen waarin van schelpen kalk wordt gemaakt.
3	Splinterveen.	Splinter of scherpe turf	Kalkbranderijen en soms turf in steen-, pannen- en draineerbuizen fabrieken.
4	Blauw veen.	Blauwe turf.	Steenbakkerijen, soms in plaats van steenkool in stoom-fabrieken, locomotieven op spoorwegen, ook veel voor huiselijk gebruik, wanneer de turf van lijn aarden blauw veen is vervaardigd.
5	Blauw veen en darg dooreen.	Greenmank turf.	Voor huiselijk gebruik.
6	Dargveen.	Harde turf.	Voor huiselijk gebruik.
7	Rauwe gliede.	Hiervan wordt wel baggerturf gemaakt, maar geen steek of lange turf, omdat deze turf bij het droogen te veel te veel verbrokkelt.	

Zooals uit de voorgaande beschrijving te zien is, worden van *blauwe veen* en *gliede* dooreen en van *darg* en soms ook alleen van *gliede* baggerturf gemaakt.

Is A B (fig. 38) de grens van het veen, dat aan een zekeren eigenaar behoort, dan wordt bij het af bonken van het veen dat, ter breedte van 3 meter van A tot a en van B tot b, vergraven zal worden, de bonk of het mosveen op het hooge veen geworpen en geëffend. In het tweede jaar werpt men de bonk van ac, bd in de put Aa, Bh, en zoo handelt men elk volgend jaar.
Worden de beide of drie strooken in een jaar vergraven, dan komt al de bonk op het hooge veen.
Tot het afgraven van het *bonk*- of *mosveen* maakt men gebruik van de *bonkschoffel*, die in fig. 39 is afgebeeld.
Dit af bonken geschiedt voordat met het graven wordt begonnen. In elk geval vóór de gravers aan.

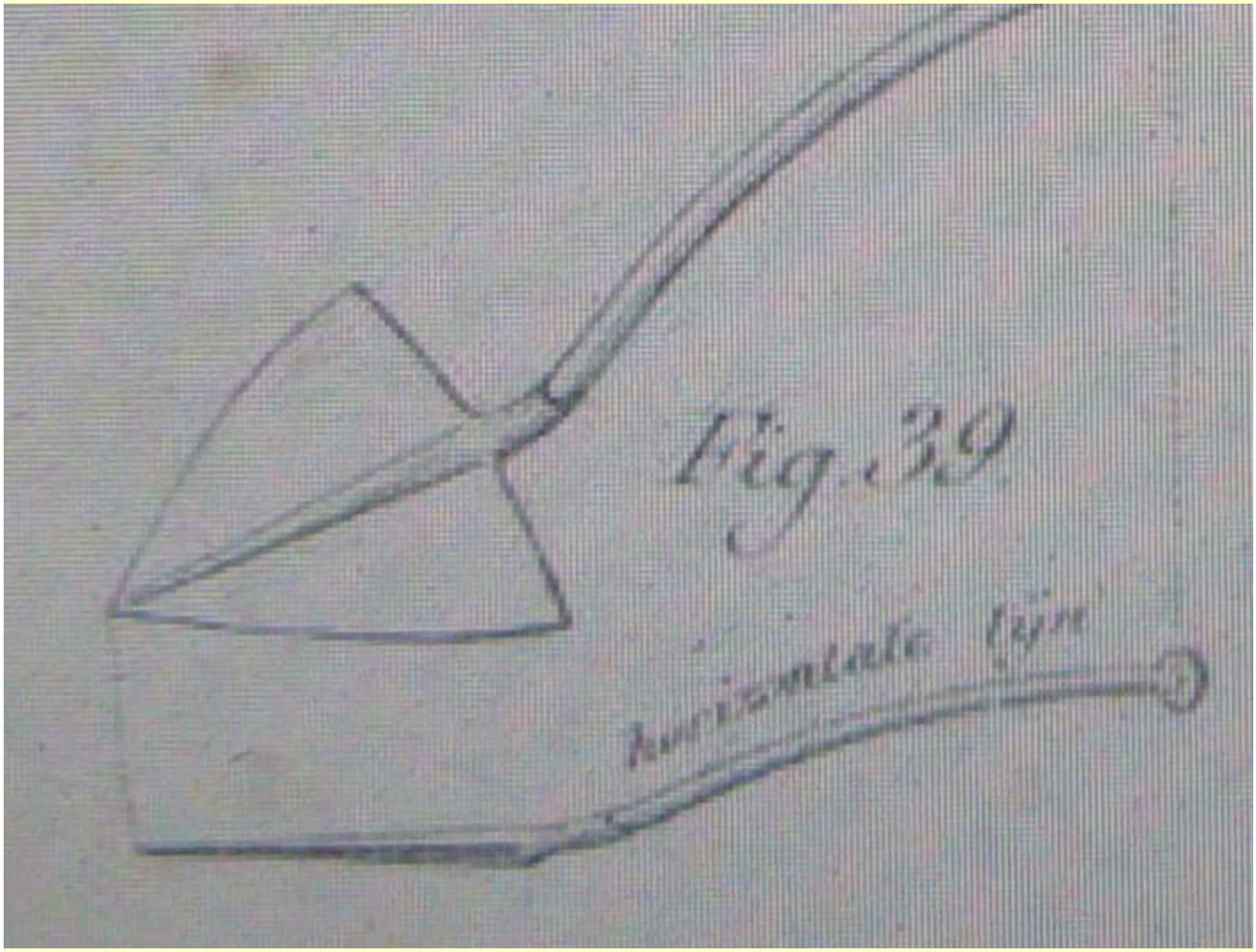

[335] Is alzoo de laag veen aefb die verturfd zal worden (fig. 40) voor 3 meter breedte ontbloot, is die laag van boven vlak afgenomen, dan kan met het maken van turf worden begonnen.
Vooraf dien ik nog op te geven, dat de kant bb van het veen verticaal staat en aan den geëffenden *dalgrond*, waarvan in het vorige jaar de turf is vergraven, en waarvan de put door de bonk is gedempt, grenst. Ook de kant aa is verticaal, ab horizontaal.
De turfmakers kunnen nu met het werk beginnen, maar voor alles is het noodig, de lengte die men de turven wil geven, te bepalen. Die lengte is bc, eg enz. en wordt bank genoemd.
Bij den *fabriekturf*, ook wel zware of groote turf genoemd, geeft men aan 5 turven te zamen een lengte van 2,3 meter, bij den *haardbrand* of kleinen turf 2,2 meter. De veenboer zegt in veentermen:

bij fabriekturf is 5 bonk 2,3 meter,
bij haardbrand is 5 bonk 2,2 meter.

In bet eerste geval heeft de turf een lengte van 46 centimeter, in het tweede geval van 44 centimeter.
Het komt er nu op aan gemakkelijk den turven die lengte te geven.
Hiertoe dient het werktuig de *wadder* of *stikker* genaamd, dat in (fig. 41) is afgebeeld.

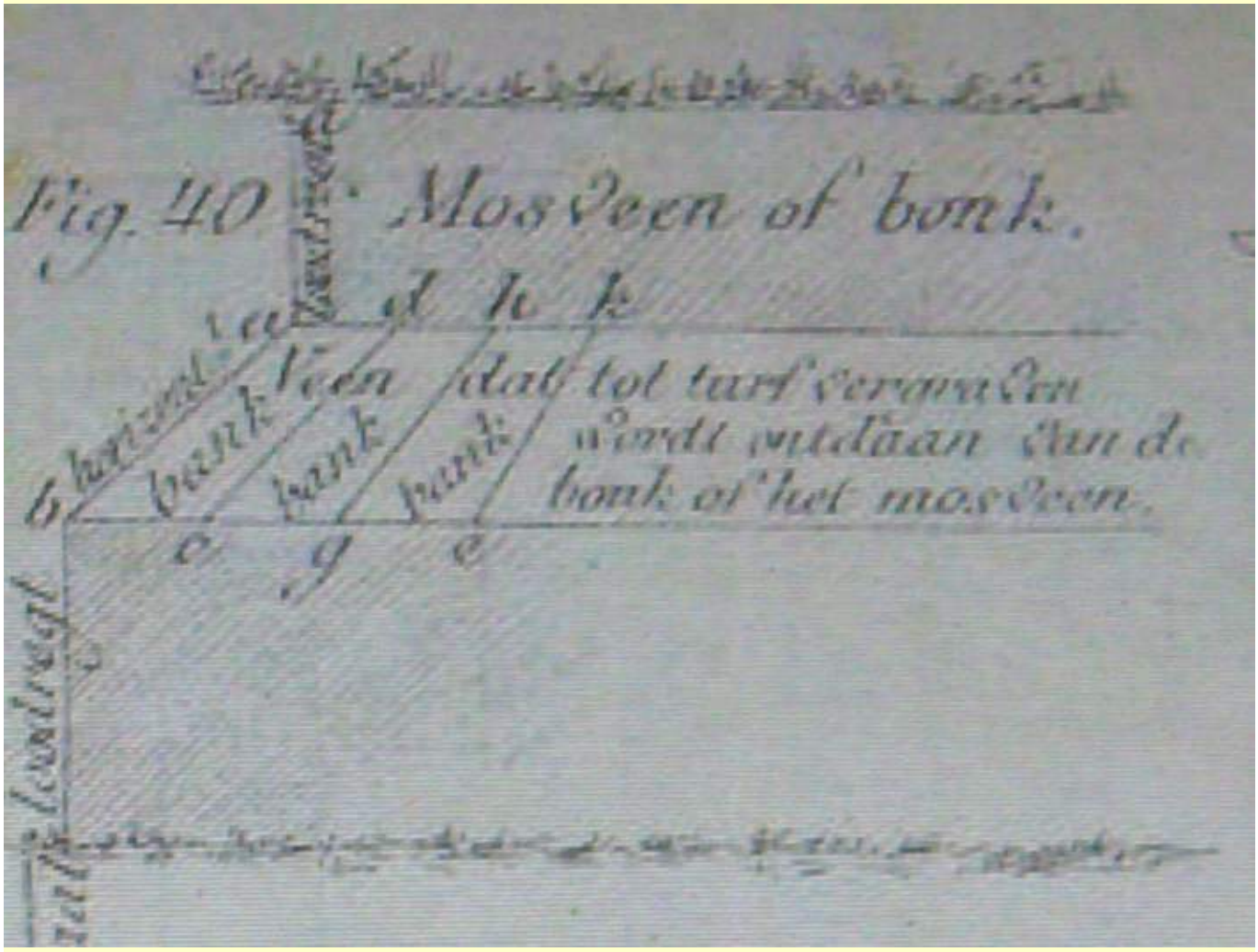

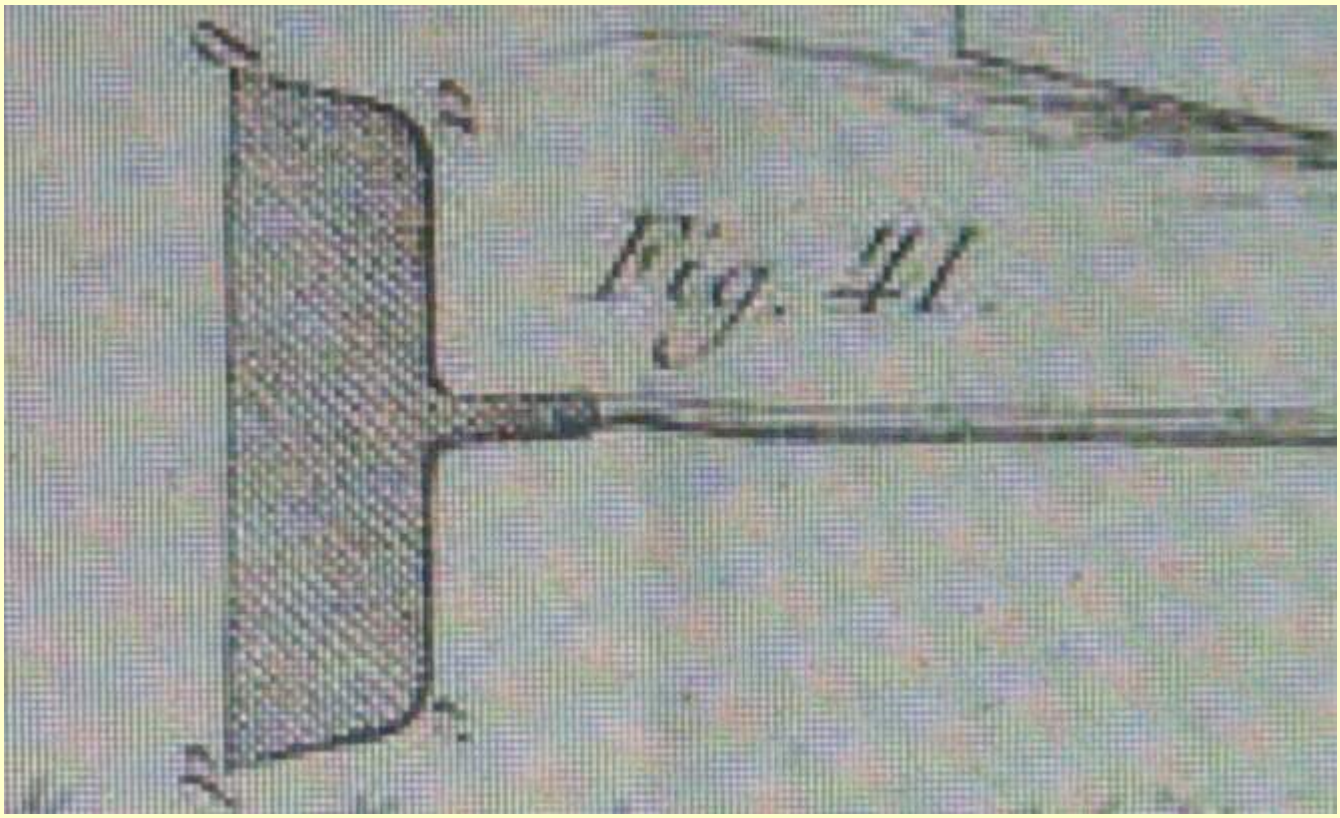

Bij dit werktuig heeft de scherpe kant cd juist de lengte van een turf. Graaft men dus *groote* en *kleine* turf, dan moet men meer dan een wadder bezitten, en die gebruiken, welke met de lengte van den te graven turf overeenkomt.

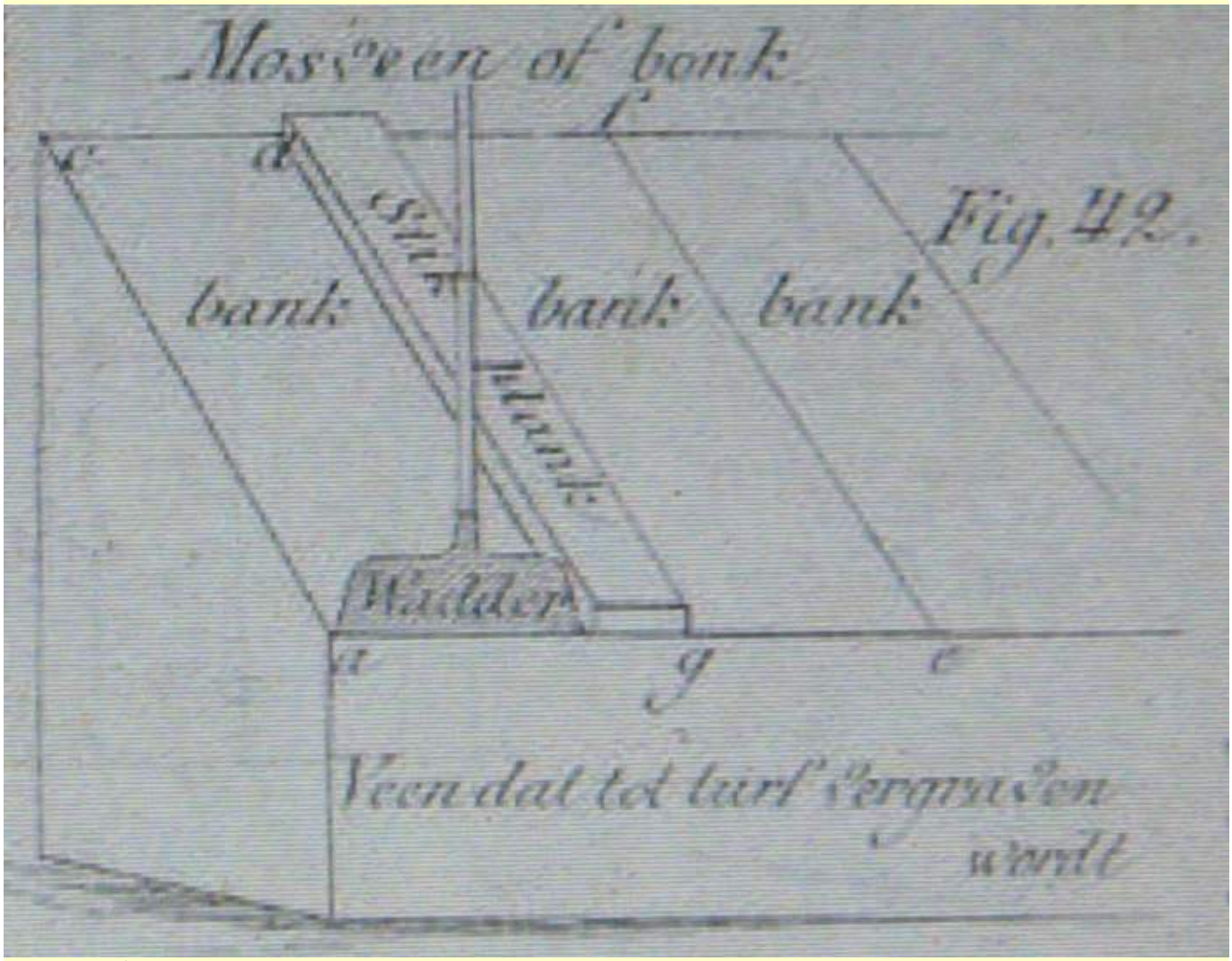

De man die den turf steekt — *stikker* genoemd, legt boven op het te vergraven veen een plank, *stikplank* genoemd, die ongeveer 3 meter lang is, zoo als in (fig. 42) te zien is. Hij houdt den wadder dwars, terwijl hij bij a aan den kant van de bank is, komt de wadder aan de andere zijde bij g. Even zoo handelt hij bij cd. Nu legt hij den *stikplank* langs de teekens bij g en d en trekt langs de *stikplank* met den wadder een streep. Dan schuift hij de stikplank een vijftal centimeter naar ef, en terwijl hij zich weder op de stikplank plaatst, steekt hij het veen ten minste tot op 15 centimeters, zijnde de dikte van 1 turf, langs de lijn gd door.

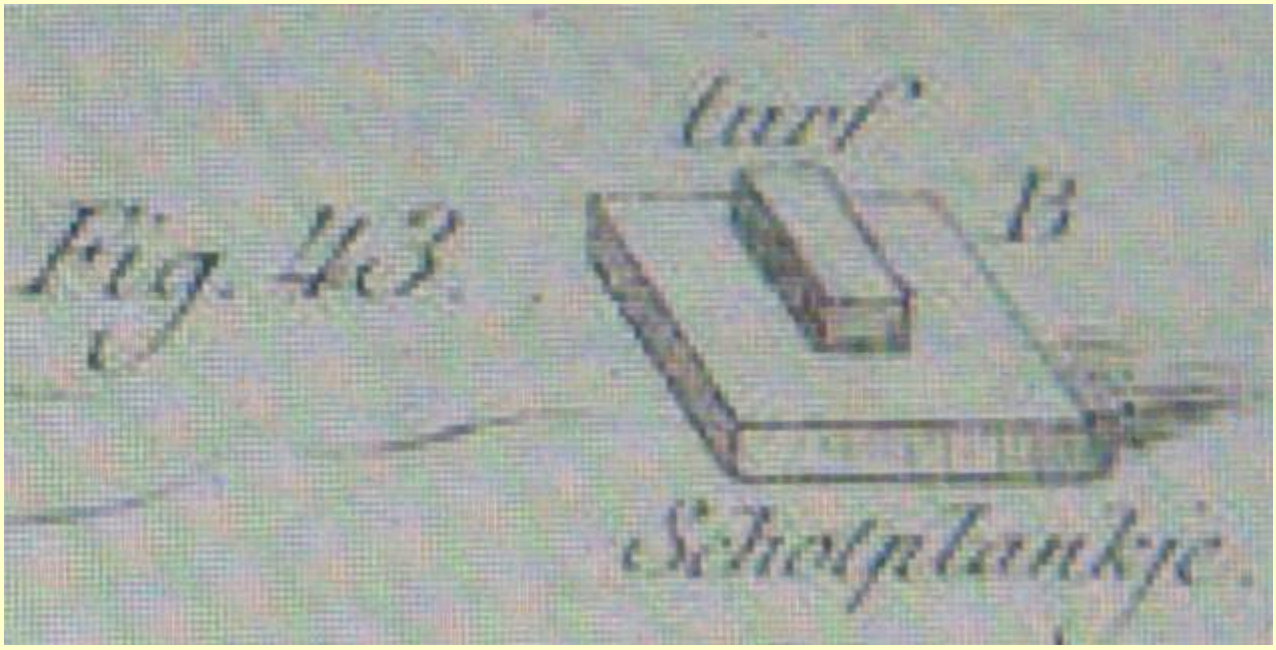

Dan verdeelt hij met den wadder, terwijl hij op de stikplank blijft staan, de turven in de breedte. Iederen turf geeft men de breedte van 15 centimeter (fig. 43). De verdeeling geschiedt op het oog. Een geoefend stikker geeft op die wijze aan de turven een gelijke breedte, die altijd ongeveer met 15 centimeter overeenkomt.
[336] Met het bepalen van de lengte van de turven df = ge handelt (fig. 42) hij op de even beschreven wijze.
Terwijl hij den eersten turf ab in de lengte met den *wadder* afsteekt, staat de *graver* gereed om met het *opschot* den turf op de dikte van ongeveer 16 centimeter af te graven, van de *bank* te ligten, en hem op het schotplankje te leggen, (fig. 43) of hem door tusschenkomst van den *haker* op dat plankje te doen leggen. Hij bepaalt de dikte van dien turf op het oog.
De redenen waarom men den turven 15 centimeter breedte en 16 centimeter dikte geeft, moet men in de omstandigheid zoeken, dat bij het droogen de turven in de dikte meer afnemen, dan in de breedte, en dat hunne doorsnede over dwars, daarom als hij droog is geworden, alsdan ongeveer een vierkant zal zijn.
Het *opschot* vindt men afgeteekend in fig. 44. Dewijl bij die teekening de afmetingen voorkomen, schijnt een nadere toelichting overtollig.

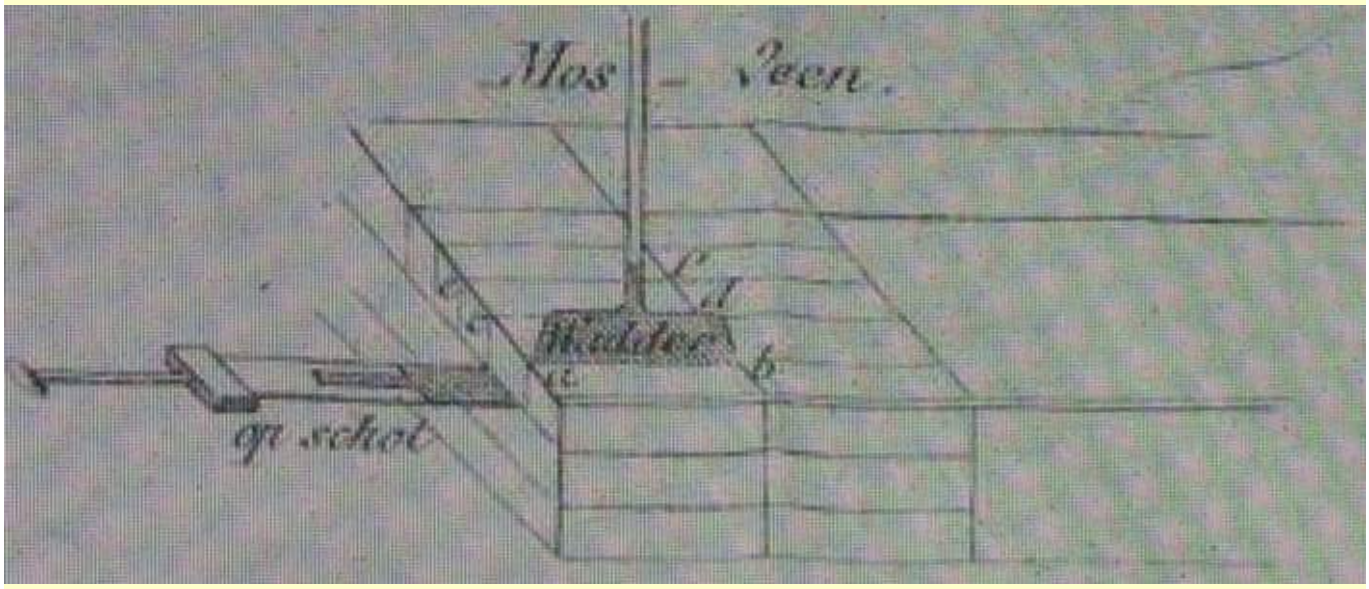

Het *schotplankje* B is vierkant, en heeft een oppervlakte van 25 □ decimeter op een zijde van 5 decimeter. (fig. 43).
De persoon die den turf van het *schotplankje* op de *slagkaar* moet zetten, en die *kaarzetter* genoemd wordt, heeft ten dien einde een *kaarzetters* of viertanden vork (fig. 45) met gebogen en zeer scherp aangespitste tanden.

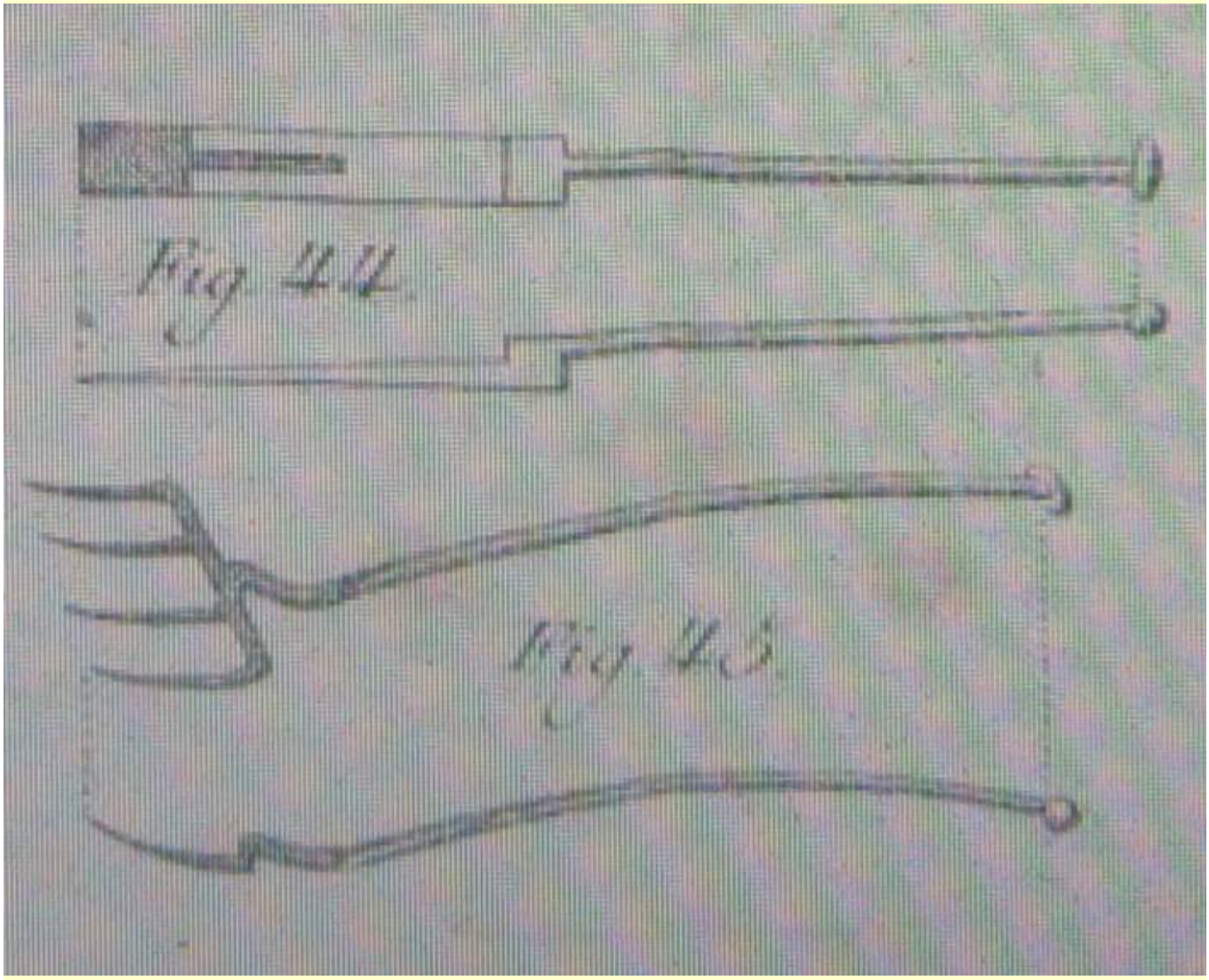
Fig 44.
Fig 43.

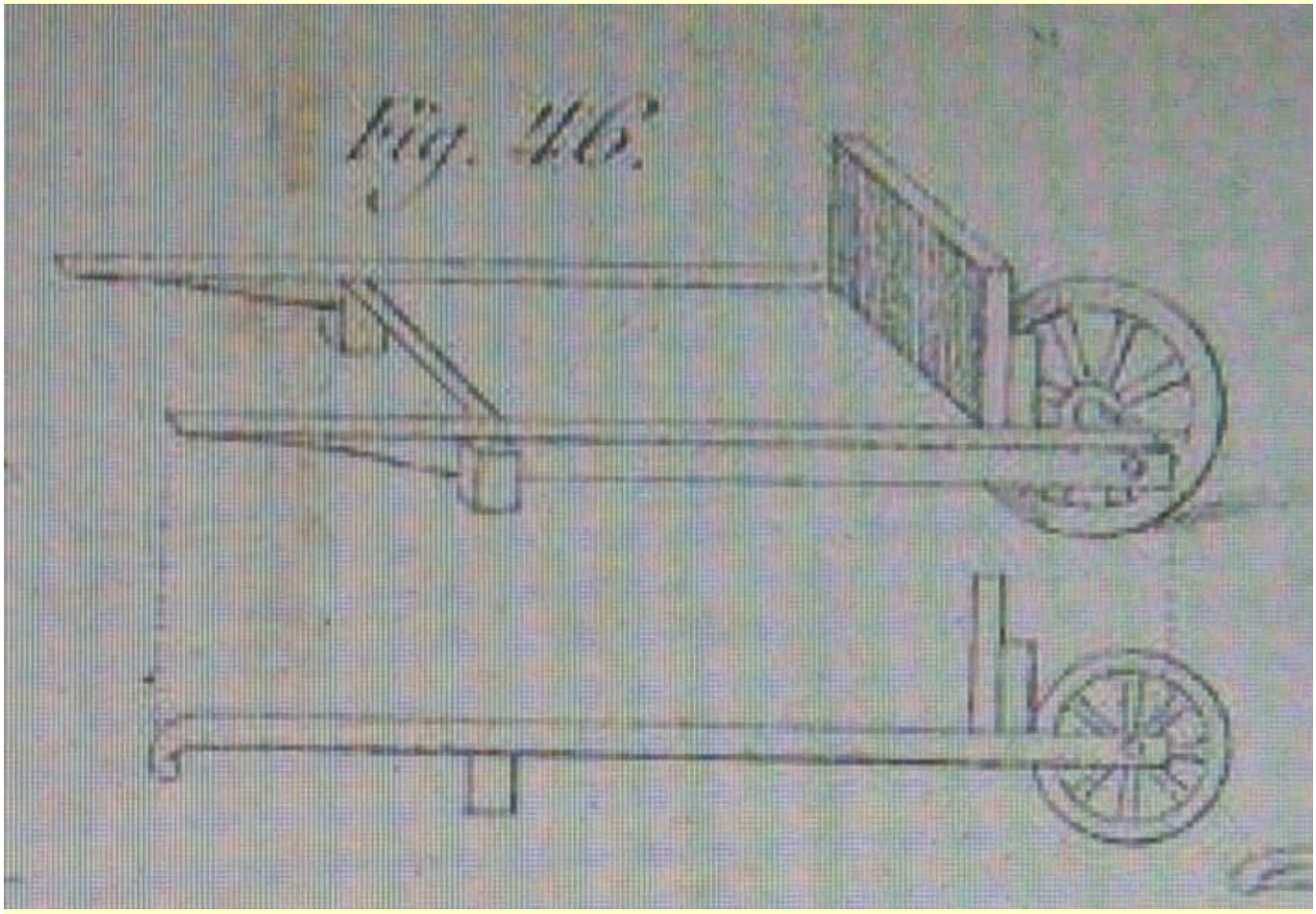

De *slagkaar* is in fig. 46 afgeteekend.
De *kaarzetter* nu neemt met den *kaarzetters* of *viertanden vork*, die hij zijdelings in den turf steekt, (fig. 47), den turf van het *schotplankje* af, en zet dien op de *slagkaar* (fig. 48), en wel zoodanig, dat de turf voor zijn lengte in het *dwars* op de
565 *slagkaar* komt, en dat op de *slagkaar* twee turven *boven* en *op* elkander rusten. Elk *paar turven* boven elkander op de slagkaar, wordt een *stort* genoemd.

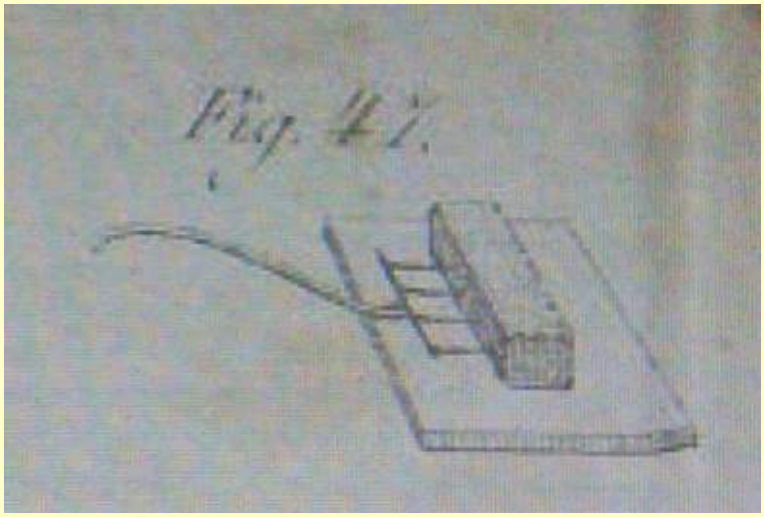

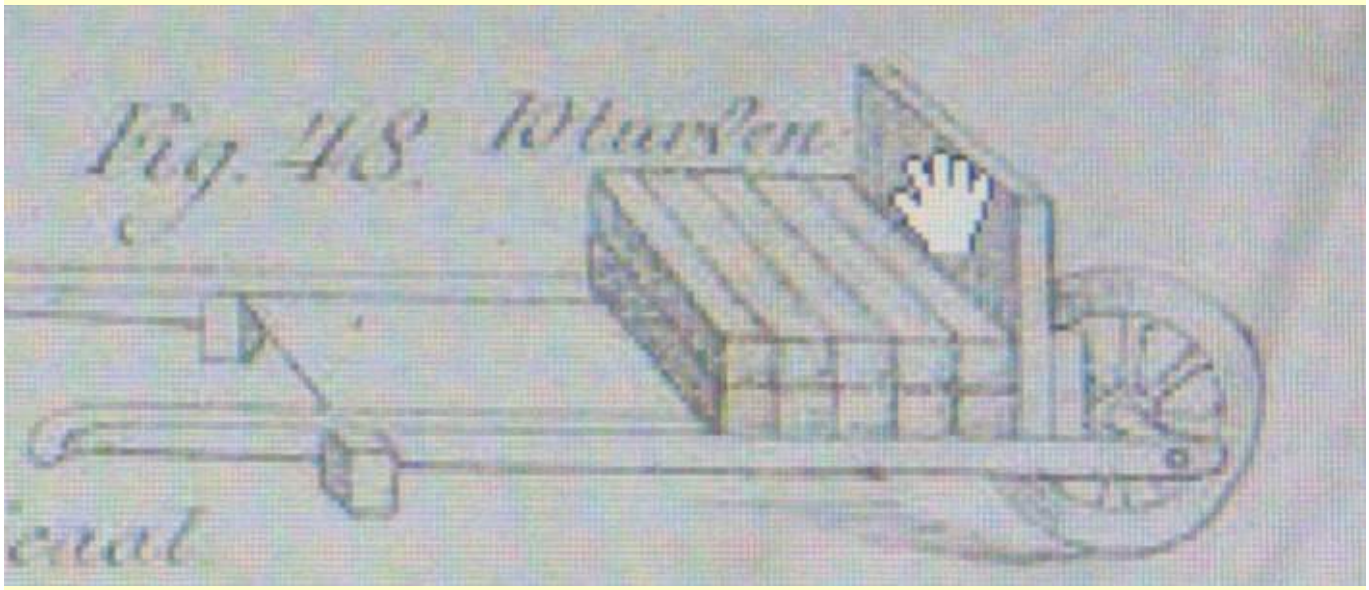

Op de *slagkaar* plaatst men veelal van 5 tot 8 *paar* turven of *storten*.
Is op de slagkaar het *getal paren* turf, dat daarvoor bestemd is, gebracht, dan kruit, de *kroder*, zooals die persoon genoemd wordt de kaar naar den *slag*, stort de *slagkaar* zijdeling om, waardoor de turven in het *eind* in den *slag* te staan komen.

Eer verder wordt gegaan, dient te worden verklaard, hoe de turven in de *slagen* op het *zelveld* worden gezet, en wat men door *slag* verstaat. Als het graven van turf begint, wordt eerst het *leger* waartegen de turven, als zij in den slag worden gezet, steun moeten vinden, gemaakt. In fig. 49 is AB de lengte AC, de breedte van den *slag*. Het *leger* wordt geplaatst langs AB, DE enz. Het *leger* is *enkel* of *dubbel*. Voor *fabriekturf*, die iets langer [337] dan *haardbrand* is, heeft men het dubbele, voor *haardbrand* het *enkele* leger.
Men spant voor het maken van het leger (fig. 49) een koord van A naar B en verder op als het noodig is, en nu legt de *bonker*, die met het maken van het leger belast is, langs de lijn de turven zoodanig als in fig. 50 te zien is, al naar dat men een *enkel* of *dubbel* leger wil leggen. Is dit leger van A af voor een gedeelte gereed, dan stort de *kroder* daartegen aan, de turven van de *slagkaar*, en wel zoodanig dat de turven op het einde in den slag komen te staan. Al de turven moeten goed aaneen sluiten en loodrecht staan. Wat de breedte van het slag AC betreft (fig. 49), zij bestaat bij het *enkel* leger uit 8 *stort* of 16 turven; bij het *dubbel* leger uit 7 *stort* of 14 turven.
Voor de lengte der slagen AB (fig. 49) bestaat geen *vaste maat*. Zij hangt af van de diepte van het te vergraven veen.
Al de turf toch, die tegen den *slag* wordt gegraven, moet in dien slag worden geborgen. In ons geval al de turf, die uit het veen A'C komt, moet in het slag ABC worden geplaatst.
Is dat veen verturfd, dan legt de bonker een nieuw leger DE aan en de turven, die het tegen dien slag gelegen veen oplevert, worden in dat slag opgenomen. Op die wijze

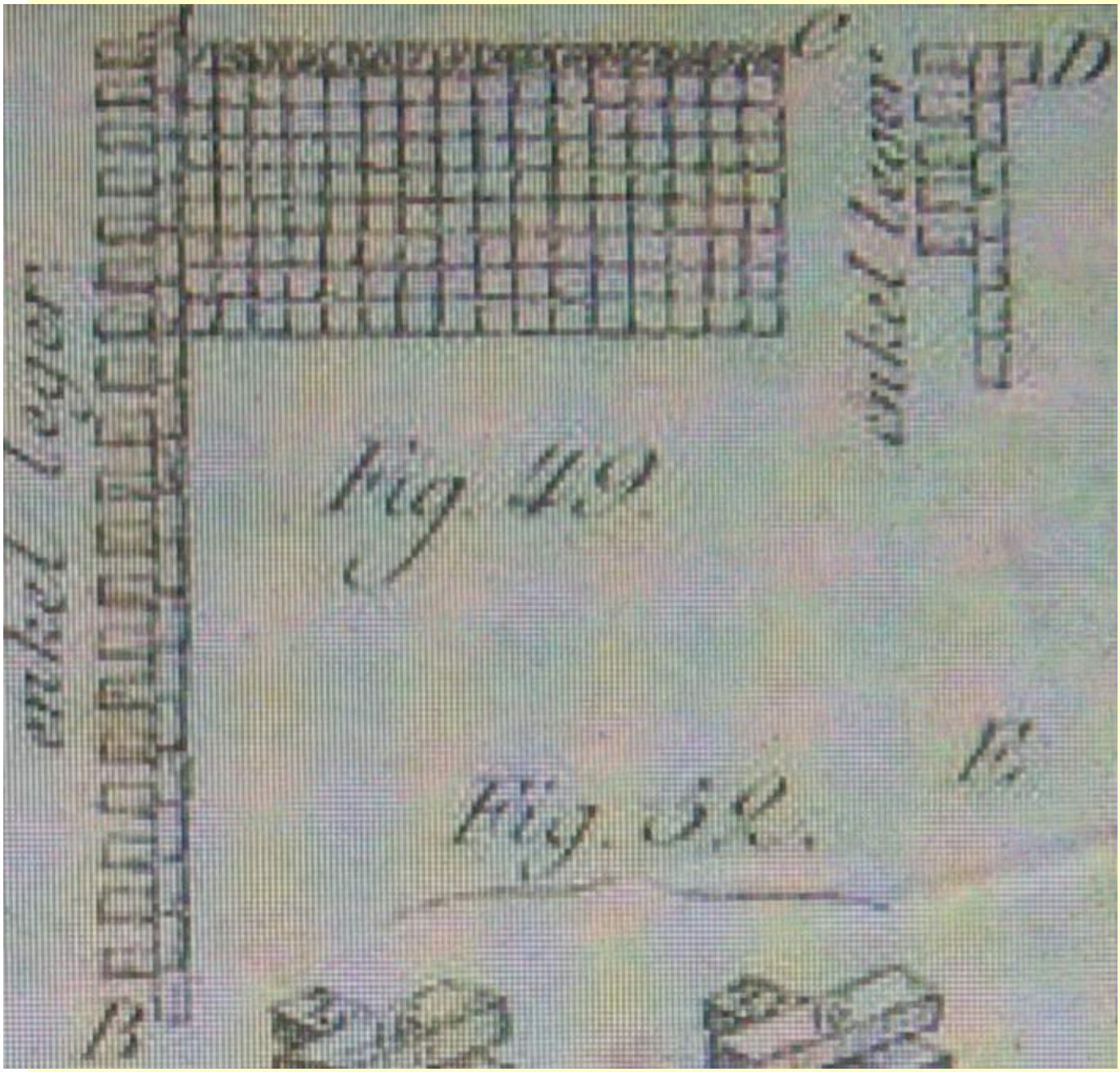

gaat men telkens voort en het is wel te begrijpen dat zoodoende de slagen een ongelijke lengte zullen bekomen als het veen niet overal even diep zit.
Er is nog niet gesproken over het *tegelijk* vergraven van *twee* of drie *strooken* of putten veen. Dit is dikwijls noodig, zoo er van dezelfde soort van turf meer noodig is, dan een *strook* of *put* oplevert. Het is toch zeker dat het veen van boven tot onderen niet op denzelfdeu tijd kan worden vergraven. Men zou dan een zeer ongelijksoortigen turf in de slagen verkrijgen, die voor den fabrikant te duur zou zijn, en voor huiselijk gebruik te veel slechten turf zou bevatten.
In den regel graaft men den turf uit *iederen* veenlaag eerst weg, om in het volgend jaar met een andere laag te beginnen, zooals in de tabel, in het begin van dit hoofdstuk voorkomende, is te zien.
Enkel vermengt men twee veenlagen, door ze in eens aftegraven, zooals met *bonten* en *greinmark* turf het geval is.
Bij het vergraven van eene strook veen, van 3 meter breedte, heeft men, zooals hiervoor te zien, is van noode een *ploeg* arbeiders als
een bonker,
„ stikker,
„ graver,
„ kaarzetter,
„ kroder.
[338] Als de turf op het hooge komt, of als men te laag beneden den dalgrond graaft, of als men den turf van het achterste deel van de strook (put) van 3 meter breedte neemt, heeft men een *haker* noodig, die den turf hem door den graver met het *opschot* toegeworpen, op de *haakschop* opvangt en op het *schotbred* nederlegt.
Graaft men tegelijk twee of drie zulke strooken *(putten)* van 3 meter breedte weg, dan verrichten 3 dergelijke ploegen of 18 personen den arbeid.
Men heeft nog andere ploegen bij het graven van turf, die men *waldijkers* noemt. Hiertoe behooren 2 personen. Na te hebben gebonkt, *stikt* en *graaft* de eene persoon; de andere vangt den turf op een *haakschop* op en legt ze op de *slagkaar* om ze naar den slag te kroden. Hierbij wordt geen *kaarzetters* of *viertande vork* gebruikt. Aan den turf is dan ook later, als bij droog is geworden, te zien of hij door een *vollen ploeg* of door een *waldijkers ploeg* is gegraven. In den laatsten turf komen in de zijde van de dikte van den turf de *vier gaten* niet voor, die door de *kaarzetters* of *viertande vork* daarin bij het graven met een *volle ploeg* zijn gemaakt.

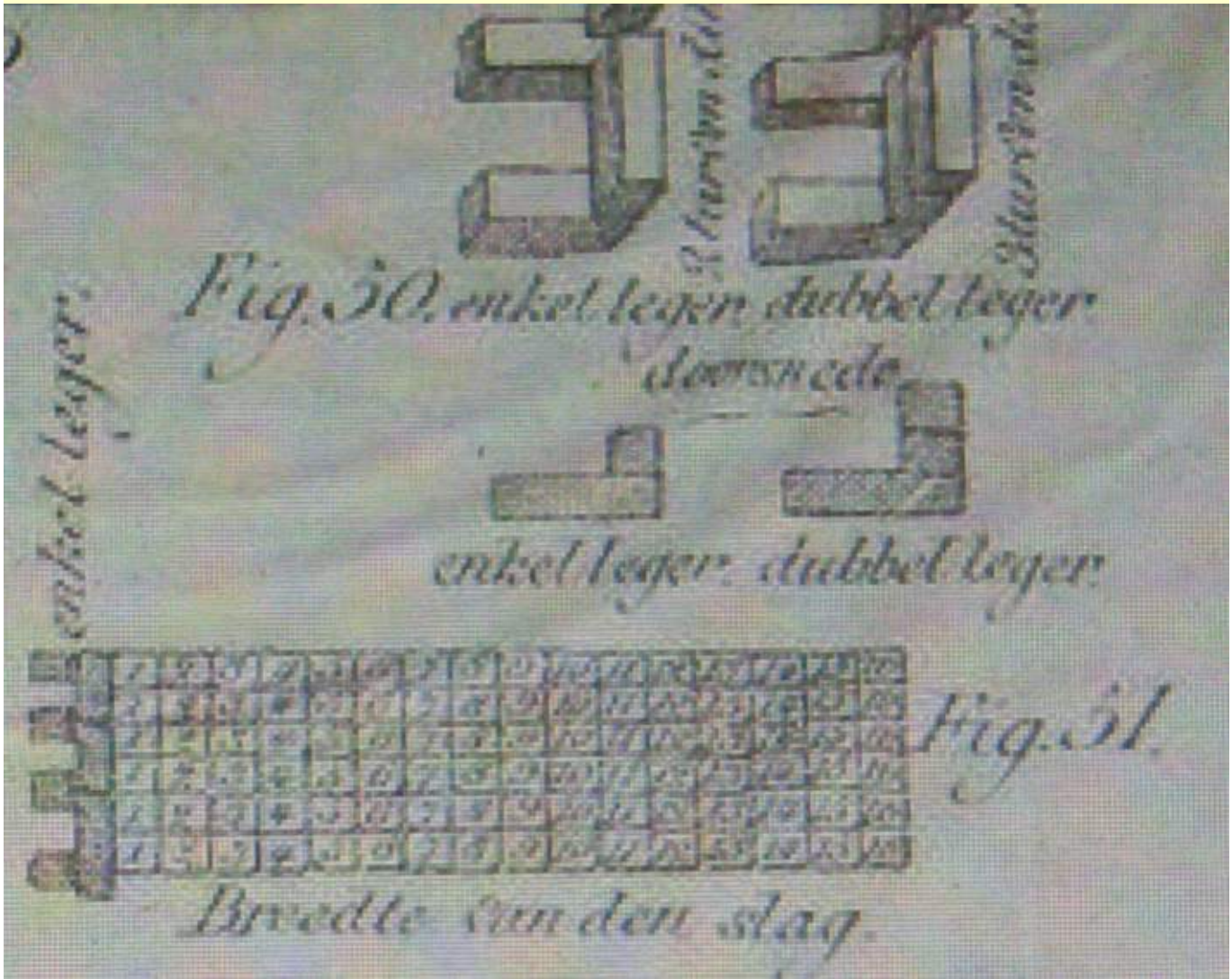

Enkele malen wordt de turf geheel alleen door één persoon gemaakt en ook dit wordt *waldijken* genoemd.
Naar gelang van het meer of minder droog weder, wordt de turf, ten einde hem te *droogen*, na van 4 tot 12 dagen in den slag te hebben gestaan, *opgebroken*. Ten einde te doen zien, hoe dit geschiedt, dient de bijgevoegde teekening (fig. 51).
Het *opbreken* onderscheidt men in: *enkel opbreken* en *dubbel opbreken*.
Bij het *enkel* opbreken neemt men de turven 15 en 16 uit den slag en legt die in de lengte eenigzins gekruisd op 11 en 12 (fig. 52). Nu neemt men, langs de geheele lengte van den slag, de turven 13 en 14 op en legt ze ter plaatse waar 13, 14, 15 en 16 hebben gelegen, op een wijze naast elkander zooals in fig. 53 is te zien. Deze grondslag wordt *rimsel* (ringsel) genoemd. De turven worden zoodanig gelegd, dat zij ongeveer 3 centimeters van elkander zijn verwijderd. Men moet zorgen, dat het vlak, dat de breedte der turven uitmaakt, naar boven is gericht en niet dat der dikte, omdat de turven anders bij het droogen, op de scheiding der dunne veenschichten *openspalken*.
Dewijl de turven 13 en 14 niet alle in het *rimsel* of in het *grondvlak* kunnen worden geborgen, legt men er van die turven nog een gedeelte van een laag boven op (fig. 54).

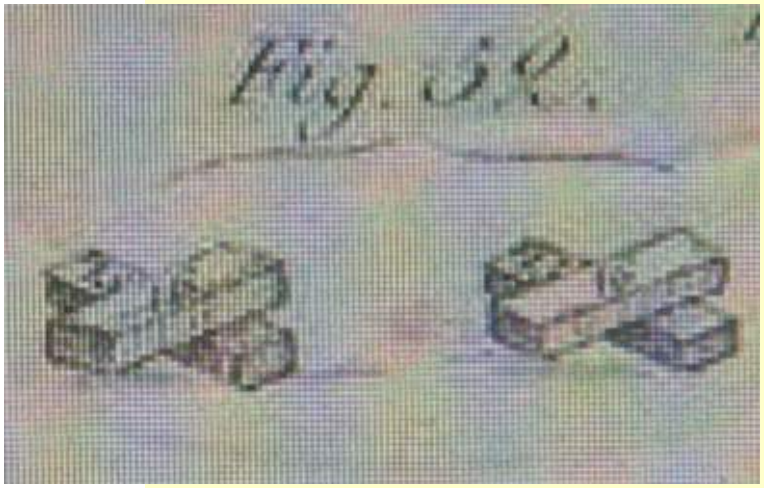

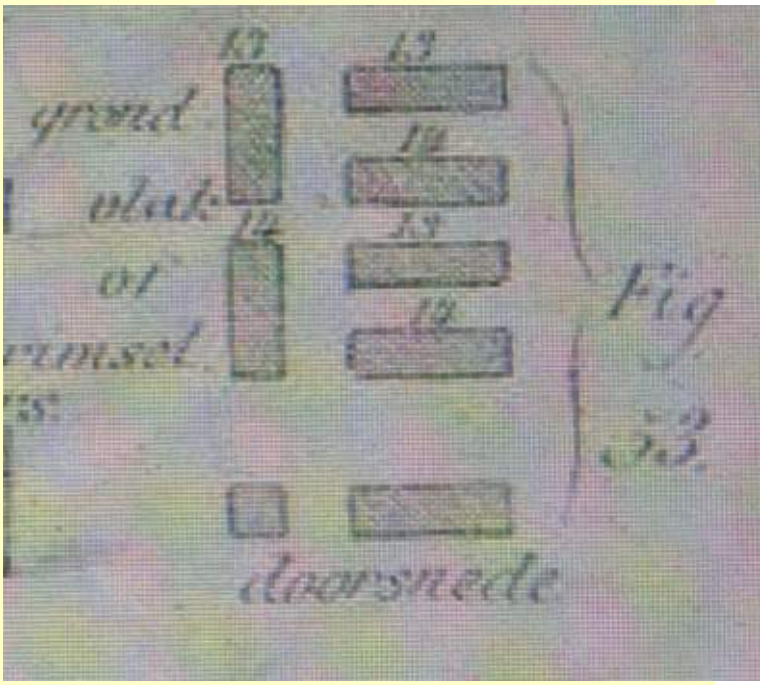

Is de turf van het *riemsel* iets bekorst, dan legt men de turven [339] 15 en 16 (fig. 55) op de aanwezige lagen en daarna 11 en 12, 9 en 10 enz. en bouwt zoo de *ring*, zooals hij genoemd wordt, op. Men zorgt ook al deze en de volgende turven een afstand van 3 centimeter van elkander te geven. Deze ring heeft de lengte van den slag en de breedte van een turf in de lengte a en een turf in de breedte b, en de hoogte van 11 turven dikte boven elkander.
Bij het *dubbel opbreken* zorgt men altijd, dat voordat men 15 en 16 van 11 en 12 afneemt en de eersten op den *ring* plaatst, dat 9 en 10 op 8 en 7, 6 en 5 op 4 en 3,

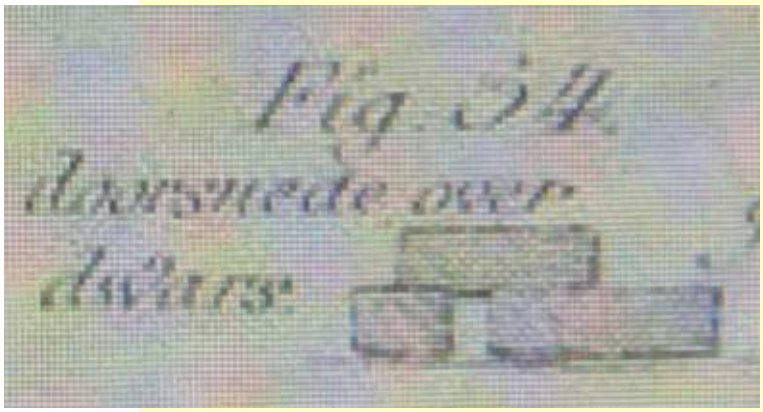

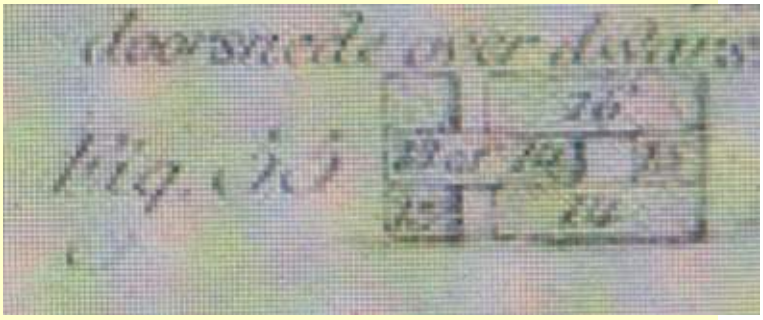

elkander altijd eenigzins schuins kruizende worden nedergelegd, om ze daarna in den *ring* te zetten. Van dit *dubbel opbreken* maakt men bij vochtig weder gebruik.
Zooals hiervoor is beschreven, wordt al de turf van een *slag* in een enkelen ring geplaatst. Soms brengt men ze bij vochtig weder in twee ringen, een aan de zijde, een ander in het midden van den slag. De drukking is dan, als de turf nog nat is, om de onderste lagen minder dan anders, wat het droogen bevordert. De ringen hebben dan toch de helft van de hoogte die de enkele ring, wanneer hij al den turf opnam, zou verkrijgen.
Hoe meer in den turf wordt gewerkt, hoe spoediger hij droog zal zijn, en het is daarom dat men de ringen, bij niet al te veel droogte *omzet*, wat in veentermen *omringen* genoemd wordt. Men bouwt dan van en naast den *ring* (fig. 56) een tweede. De bovenste turven komen dan onder, de ondersten boven. Ook bij het *omzetten* of *omringen* zorgt men dat de turven ongeveer 3 centimeters van elkander verwijderd blijven, wat het droogen ongemeen bevordert. De turven van het *leger* en soms de daartegen aanstaande turf of de nattere turf, die men in de slagen vindt, zet men in *stoeken* van een vierkanten grondslag. Men noemt dit *uitkroden*. De *stoeken* maakt men meestal 5 turven dikte hoog.
Fig. 57 geeft daarvan een teekening in opstand (fig. 58) van ter zijde, (fig. 59) in grondslag.

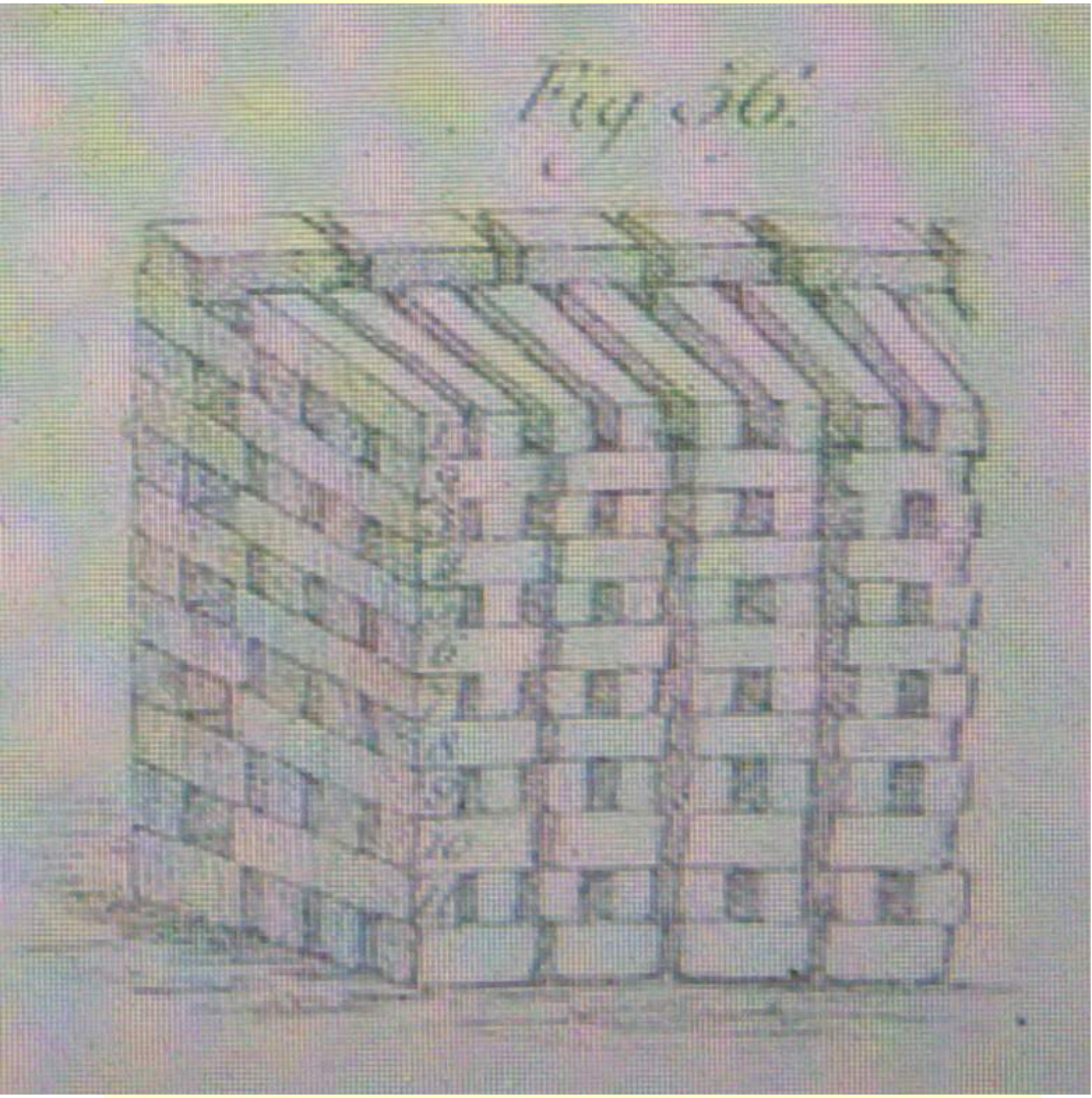
Fig. 26.

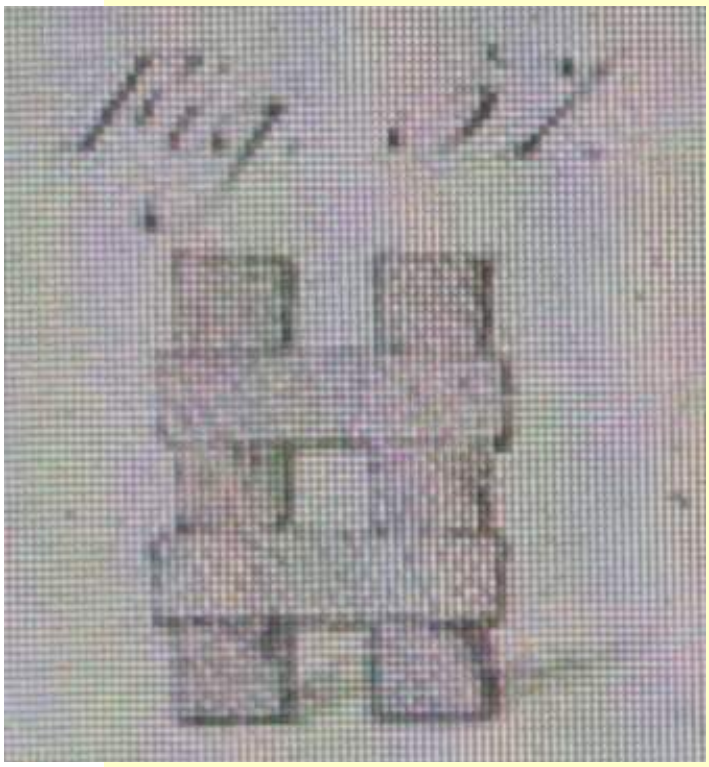

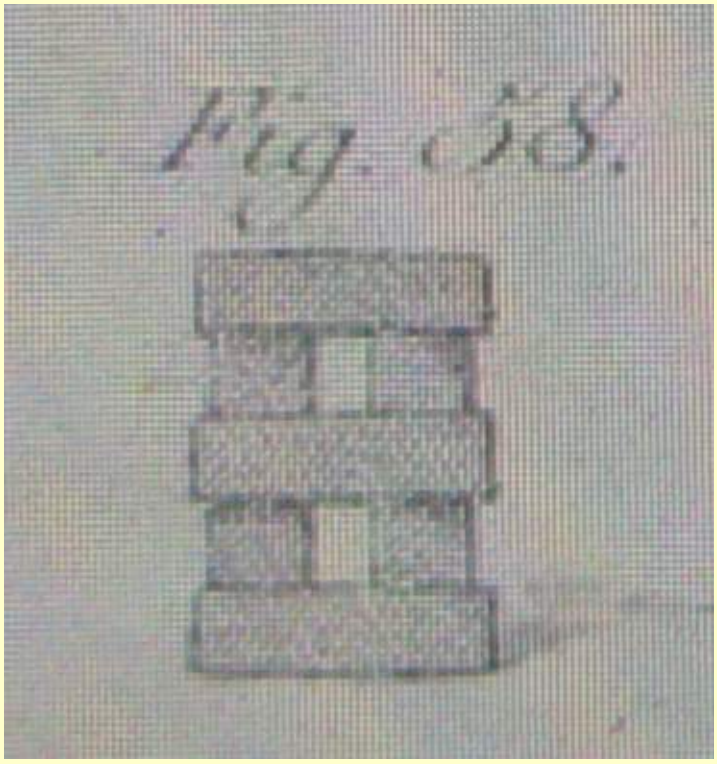

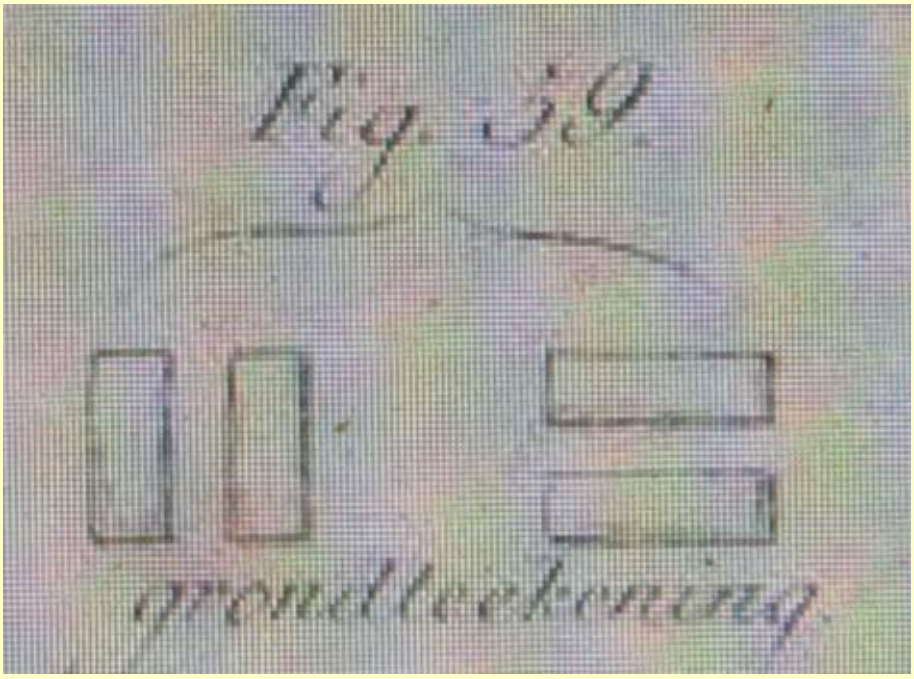

De turven zet men ten minste 3 centimeters van elkander.
Zijn deze turven droog, wat men opmerkt door dat bij en door het droogen de ring (fig. 56) zich in stoeken scheidt, zoo plaatst men ze in hoopen, die men dagwerken noemt.
1. als het *grauwe, bonte, splinter, blauwe* of *greinmank* turf is, zet men ze in geheele of halve *dagwerken* of *vieren*,
2. als het harde *dargturf* is, in *zwillen.*
Er zijn in de veenderijen *twee dagwerken* in gebruik als:
a. het *gegraven dagwerk* en b. het *dagwerk* of *vuur* als *hoop* turf.
Het *gegraven dagwerk*, heeft te Stadskanaal een lengte van 95,5 meter, voor het geval dat de slag breed is 7 *stort* men [340] het *dubbele* of 8 *stort* met het *enkele* leger.
Deze maat is noodig te kennen, omdat het *gegraven dagwerk*, de eenheidsmaat is, waarnaar de turfgravers worden betaald.

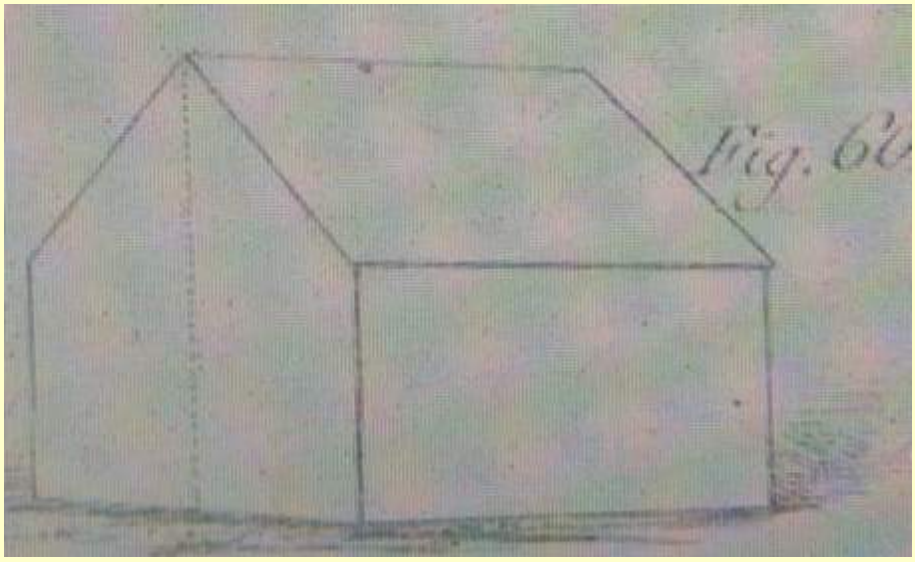

In de *vuren* of *dagwerken* in *hoopen* is te Stadskanaal een groot verschil. De hoop heeft tot grondslag een rechthoek, voor groote *fabriekturf* veelal van 6,2 meter lengte en 3,4 meter breedte; voor *kleine blauwe* en *greinmank* turf, dikwijls van 5,6 meter lengte en 3,1 meter breedte. In beide gevallen met recht opstaande gevels gewoonlijk van 18 turven dikte, hoog, van de hoopen zijn de beide buitenste lagen *gevlijd*. (fig. 60).
In iedere streek heeft men dagwerken van andere afmetingen, dan die hier zijn opgegeven.
In den regel wordt de harde of dargturf in *zwille* van ½ dagwerk gezet. Het heeft dan een lengte van 6,5 meter op den grond, bij 2,8 meter breedte. De helling der zijden moet zoodanig zijn, dat zij met 4 of 5 turven in de lengte kan worden belegd.

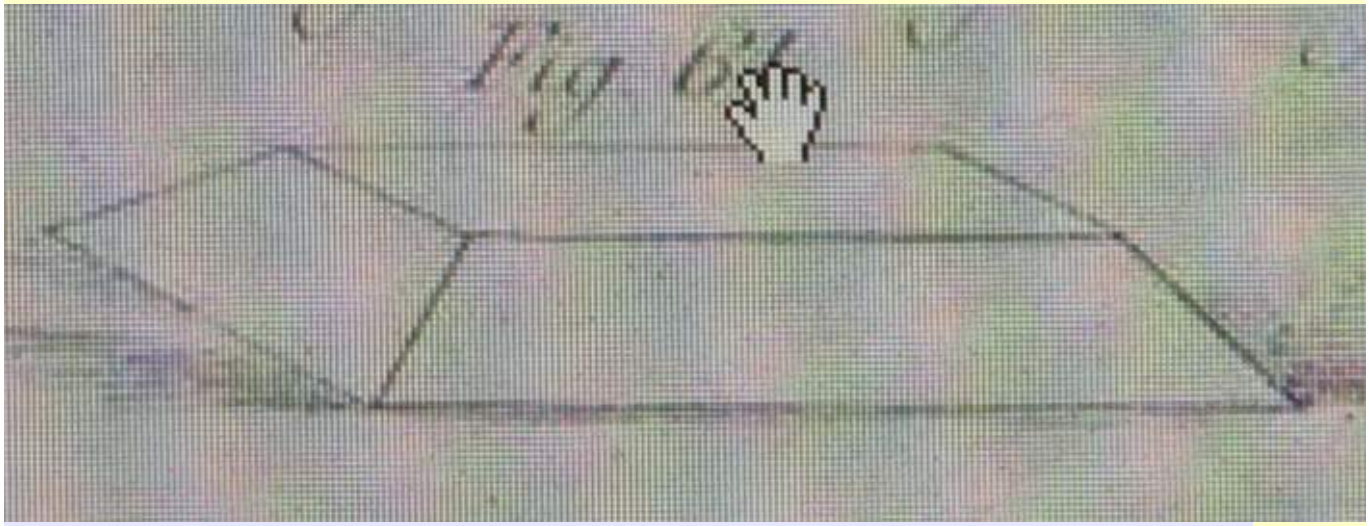

[weer met computerhandje!, de 61 afbeeldingen staan over slects twee pagina's verdeeld en zijn van het beeldscherm gefotografeerd.]

(Fig. 61.) De kruisbreedte is 2 meter. Ook in deze maat heerscht een zeer groot verschil. De *zwillen* worden met droog mosveen of zoden bedekt, ten einde den turf door regen niet vochtig wordt. Het graven van turf neemt alhier een aanvang in het begin van Maart als het vriest, of iets later, het eindigt op den langsten dag, of den 21 Juni. De turf die men in Mei graaft is veelal droog in het begin van of in de helft van Julij. Meermalen is hij droog bij gunstig weder na het graven in 8 weken. Soms wordt daarvoor 12 of 13 weken gevorderd, en voor de in het begin van Maart gegraven turf is soms de tijd nog langer.
De veenboer betaalt:

Voor het graven van den turf met inbegrip van het af bonken, en het zetten in slagen voor het gegraven dagwerk	f 8,—
Voor het opbreken, in ringen zetten wanneer er niet wordt omgeringd, en voor het zetten in vuren of dagwerken per vuuren of dagwerk.	„ 3,—

	te zamen		fl1,—.
De verkoopprijs is per vuur of dagwerk:			
van dikken fabriekturf	f30,—	à	f40,—
van kleinen blauwen turf	„30,—		
van harden turf zwille bestek	„30,—	à	„40,—

In mindering van de winst strekt de som die besteed wordt, voor den aankoop van het veen.